

БОР ХЕС

ПОВІДОМЛЕННЯ БРОУДІ

Переклад Галини Грабовської

*Obra editada en el marco del Programa «Sur»
de Apoyo a las
Traducciones del Ministerio de Relaciones Exteriores
y Culto de la República Argentina*

Programa Sur

*Це видання здійснено
в рамках Програми підтримки перекладів «Sur»
Міністерства закордонних справ
та культу Аргентинської Республіки*

Jorge Luis
BORGES

EL INFORME DE BRODIE

Alianza Editorial

Хорхе Луїс
БОРХЕС

ПОВІДОМЛЕННЯ БРОУДІ

*З іспанської переклала
Галина Грабовська*

ЛЬВІВ

УДК 821.134.2
Б-83

Хорхе Луїс Борхес
ПОВІДОМЛЕННЯ БРОУДІ

Новели

З іспанської переклала Галина Грабовська

Jorge Luis Borges

EL INFORME DE BRODIE

El informe de Brodie fue publicado originalmente en 1970.

© María Kodama, 1995

© Alianza Editorial, S.A., Madrid, 1974, 1977, 1979, 1980, 1982, 1987, 1990, 1993, 1994, 1996, 1997, 1998

Хорхе Луїс Борхес (1899 – 1986) — культовий автор інтелектуалів, професор honoris causa провідних університетів світу й провідник Вавилонською бібліотекою й чи не всіма бібліотеками світу. Великий аргентинський письменник створив незвичайне послання — «Повідомлення Броуді». За псевдодокументальністю й алюзіями цього метатексту ховаються загадки історії, глибокі знання про людство, його богів й кумирів, видимі й невидимі світи. Камертоном збірки історій є Біблія, її сюжети й етика, інтерпретована простими словами. А проте: «Істинно кажу вам, Бог лише збирається створити цей світ».

Усі права застережені. Жодну частину цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або передавати у будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це **ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко»**.

EL INFORME DE BRODIE Copyright © 1970,

María Kodama. All rights reserved

© Галина Грабовська, український переклад, 2020

© «Видавництво Анетти Антоненко», 2020

ISBN 978-617-7654-49-9

Зміст

- 7 Пролог**
- 11 Зайда**
- 17 Негідний**
- 25 Історія Росендо Хуареса**
- 33 Зустріч**
- 41 Хуан Муранья**
- 47 Старша пані**
- 55 Поєдинок**
- 63 Ще один поєдинок**
- 69 Гваякіль**
- 79 Євангеліє від Марка**
- 87 Повідомлення Броуді**

Пролог

Останні повісті Кіплінга були не менш химерними і безвідрадними, ніж твори Кафки або Джеймса, які вони безперечно перевершують; але 1885 року в Лакхорі він узявся за написання серії коротких оповідань у невігядливій манері, які 1890-го збере воєдино. Немало з них — «In the House of Suddhoo», «Beyond the Pale», «The Gate of the Hundred Sorrows» — є лаконічними шедеврами; одного разу мені подумалось, що те, що задумав і здійснив геніальний хлопець, може повторити — і це не буде нескромністю — чоловік на межі старості, який знає своє ремесло. Плодом того міркування став цей том, який оцінюватимуть мої читачі.

Я здійснив спробу — не знаю, наскільки вдалу — ретукції невігядливих оповідань. Не ризикну стверджувати, що вони прості; нема на світі жодної сторінки, жодного слова, які були б такими, позаяк в усіх них — цілий всесвіт, чиею найочевиднішою прикметою є складність. Хочу лише пояснити, що я не є — і ніколи не був — тим, кого раніше називали байкарем або притчеписцем, а тепер ідейним письменником. Я не прагну бути Езопом. Мої оповідання, як і розповіді «Тисячі і однієї ночі», мають на меті розважати і зворушувати, а не переконувати. Такий намір не означає, що я замкнувся, як говорив Соломон, у вежі зі слонової кістки. Мої політичні переконання добре відомі; я записався до Консервативної партії, це — різновид скептицизм-

му, і ніхто не називав мене комуністом, націоналістом, антисемітом, прибічником Чорної Мурахи* чи Росаса. Гадаю, з часом ми здобудемо право жити без держави. Я ніколи не приховував своїх поглядів, навіть у найважчі роки, але не дозволяв, аби вони позначалися на моїх літературних творах, хіба що тоді, коли мене до цього змусив запал Шестиденної війни. Писання — загадкова річ; наші судження є ефемерними, тож я погоджуюся радше з тезою Платона про Музу, аніж з По, який вважав — чи вдавав, що вважає, — що написання вірша є діянням розуму. Мене не перестає дивувати те, що класики сповідували романтичну тезу, а поет-романтик тримався класичної засади.

Окрім тексту, який дав назву цій книжці і є відверто похідним від останньої мандрівки Лемюеля Гуллівера, мої оповідання — якщо вдатися до модної нині термінології — є реалістичними. Гадаю, в них дотримано усіх умовностей жанру, не менш умовного, ніж інші, від якого ми скоро збудимося або й уже збудилися. Вони, як і належить, багаті на вигадані обставини, чудові приклади яких є в англосаксонській баладі про Молдон, датованій десятистим сторіччям, і в пізніших ісландських сагах. Два оповідання — не скажу які — написані в одному фантастичному ключі. Допитливий читач помітить певну внутрішню схожість. Деякі сюжети довго мене переслідують; я геть одноманітний.

Загальною фавбулою історії під назвою «Євангеліє від Марка», що є найкращою у збірці, я завдячую одному зі сновидінь Уго Родрігеса Мороні; боюсь, я зіпсував її змінами, які моя уява чи мій здоровий глузд вважали

* Чорна Мураха — псевдо Гільермо Ойоса (1837 — 1918), який був прототипом образу гаучо в аргентинській літературі (*тут і далі — примітки перекладача*).

доречними. Бо зрештою література — це не що інше, як керований сон.

Я зрікся несподіванок барокового стилю; а також тих, які часто-густо пропонує несподіваний фінал. Загалом я волів підготовляти очікування або здивування. Багато років я думав, що мені вдасться написати добру сторінку за допомогою варіацій і нововведень; тепер, коли мені виповнилося сімдесят, гадаю, я знайшов свій голос. Вербальні модифікації не зіпсують і не покращать те, що я диктую, хіба тоді, коли вони можуть облегшити важке речення чи зменшити пафос. Кожна мова є традицією, кожне слово — спільним символом, і всі зміни, які здатен привнести новатор, нічого не варті; згадаймо чудові, але часто нечитабельні твори Малларме або Джойса. Цілком можливо, що ці резонні резони є результатом втоми. Уже похилий вік навчив мене миритися з тим, що я Борхес.

Мені однаково байдуже як до «Словника Іспанської королівської академії» — *dont chaque édition fait regretter la précédente**, за сумною оцінкою Поля Груссака, — так і до товстезних словників аргентинізмів. Усі вони, видані і по цей, і по той бік океану, схильні підкреслювати відмінності і роз'єднувати мову. У зв'язку з цим мені пригадується, як Роберто Арльту закинули незнання люнфардо і він відповів: «Я виріс у Вілья-Луро, серед убогих і лихих людей, і на правду не мав часу вчити такі речі». Бо й справді, люнфардо є літературним жартом, вигаданим складачами сайнете і танго, а мешканці передмість його не знають — хіба що їх просвітили грамплатівки.

Я розмістив свої оповідання на певній віддалі — і в часі, і в просторі. Так уява може працювати вільніше.

* Кожне видання якого змушує нас шкодувати за попереднім (фр.).

Хто у 1970 році точно пам'ятатиме, що собою являли наприкінці минулого сторіччя передмістя Палермо чи Ломас? Яким би неймовірним це не виглядало, та є педанти, які дошукуються дрібних хиб. Наприклад, зауважують, що Мартін Ф'єрро говорив би про торбу з кістками, а не мішок з кістками, і заперечують — либонь, несправедливо — білу з підпалинами масть одного знаменитого коня.

Нехай Господь тебе увільнить, читачу, від довгих прологів. Ці слова належать Кеведо, який, аби не допуститися анахронізму, який би з часом було виявлено, ніколи не читав передмов Шоу.

Х. Л. Б.

Буенос-Айрес, 19 квітня 1970 року

Зайда

2 Царств 1:26

Кажуть (хоча не дуже у це віриться), що цю історію розповів молодший з Нельсонів, Едуардо, на нічному чуванні біля труни старшого, Крістіана, який помер своєю смертю, мабуть, у 1890-х в окрузі Морон*. А проте хтось від когось її почув у плині тої згаяної ночі, поміж одним мате та іншим, і переповів Сантьяго Дабове, який повідав її мені. Через багато років мені знову розповіли її в Турдері**, де все це трапилось. Друга версія, дещо велемовна, загалом підтверджувала версію Сантьяго — з невеликими відхиленнями та розбіжностями, цілком доречними. Я пишу її зараз, тому що вона, якщо не помиляюсь, є стислим і трагічним віддзеркаленням натури старих мешканців передмість. Я зроблю це добросовісно, хоча вже наперед знаю, що піддамся літературній спокусі виділити чи додати якусь подробицю.

У Турдері їх звали Нільсенами. Парох казав мені, що його попередник не без здивування згадував, що в домі тих людей він бачив пошарпану Біблію у чорній оправі, з готичними літерами; на останніх сторінках він розгледів написані від руки імена та дати. Це була єдина книга в тому домі. Бурхливий літопис Нільсенів, втрачений, як втрачиться усе. Домище, якого вже нема, був з нетинькованої цегли; із сіней проглядалося патіо

* Округ Морон — передмістя Буенос-Айреса.

** Турдера — місто в провінції Буенос-Айрес.

з кольоровою кахляною підлогою і ще одне — із земляною долівкою. Однак сюди мало хто заходив; Нільсени оберігали свою самотність. У занедбаних кімнатах вони спали на розкладних ліжках; їх розкошами були кінь, упряж, тесак, суботнє пишне убрання і задиристий алкоголь. Знаю, що були вони високі, з рудуватими чупринами. Данія або Ірландія, про які вони, мабуть, ніколи не чули, струмувала в крові цих двох креолів. Околиця боялася Рудих, цілком можливо, що хтось завдячував їм смертю. Якось вони пліч-о-пліч билися з поліцією. Кажуть, молодший мав сутичку з Хуаном Іберрою, з якої не вийшов переможеним, а це, на думку знаючих людей, було немало. Вони перепродували худобу, правили биндюгами, крали коней і час від часу грали в карти. Мали славу скнар, окрім тих випадків, коли пиятика і гра робили їх щедрими. Про їхню рідню нічого не відомо, як і про те, звідки вони прийшли. Їх власністю був віз і запряжка волів.

Фізично вони різнилися від братії, від якої Коста Брава дістала своє бандитське наймення. Це — і те, чого ми не знаємо, — дає змогу зрозуміти, наскільки близькими вони були. Посваритися з одним означало нажити двох ворогів.

Нільсени були гульвісами, та досі їхні амурні пригоди обмежувалися сіньми чи домом розпусти. Тож коли Крістіан привів до себе жити Хуліану Бургос, пересудів не бракувало. Звісно, так він отримував служницю, але не меншою правдою є те, що він осипав її страхітливими фрашками, в яких вона красувалася на забавах. На убогих забавах бідного передмістя, де були заборонені

корте і кебрада* і де досі ще танцювали при яскравому світлі. У Хуліани було смагляве лице і мигдалевидні очі; досить було на неї глянути, аби вона усміхнулась. У скромній околиці, де робота і занедбаність нівечать жінок, вона виглядала непогано.

Едуардо попервах їх супроводжував. Потім не знати чого поїхав в Арресіфес; повернувшись, привів у дім дівчину, яку підібрав десь по дорозі, та за кілька днів її вигнав. Він став похмурішим; напивався самотою в корчмі і всіх сторонився. Він закохався у Крістіанову жінку. Околиця, яка, либонь, догадалася про це раніше за нього, з лукавою радістю дожидала прихованого суперництва братів.

Якось уночі, повернувшись пізно з корчми на розі, Едуардо побачив Крістіанову тінь, що приліпилася до плоту. Старший брат у своєму найкращому строї чекав його на подвір'ї. Жінка никала туди-сюди з посудиною для мате в руці. Крістіан сказав Едуардо:

— Я їду на гулянку у Фаріас. Ось тобі Хуліана; якщо хочеш, бери її.

Тон був і владним, і сердечним. Едуардо якийсь час вдивлявся на брата; він не знав, що робити. Крістіан підвівся, попрощався з Едуардо, але не з Хуліаною, яка була річчю, сів верхи на коня і поїхав неквапливим клусом.

* КORTE і кебрада — фігури танго.

Від тієї ночі вони нею ділилися. Мабуть, нікому не відомі подробиці того мерзенного зв'язку, який переступав пристойність передмістя. Кілька тижнів угода діяла добре, але тривати далі не могла. Поміж себе брати не вимовляли імені Хуліани, навіть для того, аби покликати її, однак шукали і знаходили причини для розладдя. Перечилися через продаж шкур, та сперечалися вони за інше. Крістіан зазвичай підносив голос, і Едуардо замовкав. Вони ревнували, не відаючи цього. В суворому передмісті чоловік не говорив, взагалі не говорилося, що жінка може щось для нього значити, опріч жадання та володіння, але обидва були закохані. І це їх певним чином принижувало.

Якось увечері на площі Ломас Едуардо перестрівся з Хуаном Іберрою, і той привітав його із здобутою ним першістю. Гадаю, саме тоді Едуардо його вилаяв. Ніхто при ньому не насміхатиметься з Крістіана.

Жінка вдовольняла обох з тваринною покірністю; та не могла приховати своєї прихильності до молодшого, який не відмовився від дільби, хоча й не він її запровадив.

Одного дня вони звеліли, аби Хуліана винесла у перше патію два стільці, а сама там не показувалася, бо їм треба поговорити. Вона думала, що розмова буде довгою і лягла подрімати під час сієсти, але за хвилику вони її розбудили. Наказали скласти в торбу все, що у неї було, навіть склянну вервицю і хрестик, які залишилися їй по матері. Нічого не пояснюючи, посадили її на воза і вирушили в мовчазну і виснажливу путь. Падав дощ; дорога була дуже важкою, і вже минула одинадця-

та ночі, коли вони дісталися Морону. Там вони продали її хазяйці дому розпусти. Вдарили по руках; Крістіан узяв гроші і потім поділився ними з братом.

У Трудері Нільсени, які доти блукали у сутіні (яка також була рудиною) того звироднілого кохання, захотіли повернутися до свого попереднього життя чоловіків серед чоловіків. Вони знову стали чинити каверзи, задиратися, час від часу пиячити. Можливо, колись вони почулися врятованими, але взяли за звичку вдаватися, кожен окремо, до невиправданих чи мало виправданих відлучок. Незадовго до кінця року молодший сказав, що має в столиці якусь справу. Крістіан поїхав у Морон; на прив'язі біля відомого нам дому він упізнав Едуардового буланого. Він увійшов; молодший сидів там, чекаючи своєї черги. Певно, Крістіан йому сказав:

— Якщо так піде далі, ми заїздимо коней. Краще мати її під рукою.

Він переговорив із хазяйкою, витяг з-за пояса кілька монет, і вони забрали її з собою. Хуліана їхала з Крістіаном; Едуардо пришпорив буланого, щоб їх не бачити.

Вони повернулося до того, про що вже говорилося. Ганебне розв'язання справи провалилося; обидва піддалися спокусі ошукати. Там витав дух Каїна, але любов між Нільсенами була дуже великою — хто знає, які випробування та небезпеки вони розділили! — тож воліли зганяти свою досаду на чужих. На незнайомцях, на собаках, на Хуліані, яка принесла незлагоду.

Добігав кінця березень, а спека не спадала. В неділю (по неділях люди зазвичай йдуть додому рано) Едуардо, який повертався з корчми, побачив, що брат запрягає волів. Крістіан сказав:

— Ходи, нам треба відвезти шкури у Пардо; я вже їх наладував. Скористаймося прохолодою.

Гадаю, крамниця в Пардо була південніше. Вони рушили воєнною дорогою, потім в об'їзд. З приходом ночі поле ставало щодалі неозорішим.

Вони обігнули стерню. Крістіан кинув припалену цигарку і неквапливо проказав:

— За роботу, брате. Потім нам допоможуть пугачі. Нині я її вбив. Нехай лишається тут зі своїм манаттям, більше ніщо нам не заважатиме.

Вони обійнялися, майже ридаючи. Тепер їх пов'язувало ще одне: жінка, яку з жалем було принесено в жертву, й обов'язок її забути.

Негідний

Наше уявлення про місто завжди є дещо застарілим. Кав'ярня перетворилася на бар; передухіддя, за яким ледь прозирало патіо і виткі виноградні лози, тепер є тьмяним коридором із ліфтом в глибині. Отак і я роками думав, що під певним номером на вулиці Талькауано мене чекає «Книгарня Буенос-Айрес»; одного ранку я виявив на її місці антикварний дім і довідався, що дон Сантьяго Фішбейн, її власник, помер. Він був радше опасистий; не так пригадую риси його обличчя, як наші довгі бесіди. Витриманий і спокійний, він зазвичай засуджував сіонізм, який робив єврея звичайною людиною, прив'язаною, як і всі інші, до єдиної традиції і єдиної країни, без складнощів і розходжень, які зараз його збагачують. Він сказав, що укладає велику антологію творів Баруха Спінози, звільнену від усього того евклідового апарату, який заважає читанню і надає фантастичній теорії оманливої строгості. Він показав мені, та не схотів продати, цікавий примірник «Kabbala Denudata» Розенрота, але в моїй бібліотеці є деякі книжки Гінзбурга і Вейта з його книгарні.

Одного пообіддя, коли ми були самі, він звирив мені одну історію з власного життя, яку я нині можу розповісти. Я зміну, як цього можна сподіватися, деякі подробиці.

— Я повідаю вам те, чого не розповідав нікому. Ана, моя жінка, цього не знає, не знають навіть мої най-

ближчі друзі. Це сталося так давно, що мені здається — було то не зі мною. Можливо, ви використаєте це для оповідання, яке, без сумніву, розцвітите кинджалами. Не знаю, чи я вже вам колись казав, що я з провінції Ентре-Ріос. Не скажу, що ми були єврейськими гаучо; єврейських гаучо ніколи не було. Ми були крамарями й рільниками. Я народився в Урдінарайні, який заледве пам'ятаю; коли мої батьки приїхали в Буенос-Айрес, аби відкрити крамницю, я був малим хлоп'ям. За кілька кварталів від нас був Мальдонадо*, а далі — пустирі.

Карлайл писав, що люди потребують героїв. Підручник з історії Гроссо запропонував мені культ Сан-Мартіна, але у ньому я знайшов лише військовика, який ратоборствував у Чилі, а тепер був бронзовим пам'ятником і назвою площі. Сліпий випадок звів мене з цілком іншим героєм, на нещастя нас обох: Франсиско Феррарі. Мабуть, ви вперше чуєте його ім'я.

Наш квартал не був таким буйним, як Корралес і Бахо, та не було корчми, де б не збиралася своя ватага забіяк. Феррарі вчащав до корчми на розі Тріумвірато і Темзи. Саме там стався інцидент, який зробив мене одним з його прихильників. Я пішов туди купити чвертку мате. З'явився якийсь зайда з густим чубом і вусами і попросив ялівцівки. Феррарі м'яко сказав йому:

— Скажіть-но: ми не бачились з вами позавчорашнього вечора на танцях в Хуліани? Звідки ви?

— Із Сан-Крістобаля, — відказав той.

— Я би вам радив, — натякнув Феррарі, — не вертатися сюди. Є непоштиві люди, які можуть завдати вам прикрощів.

* Мальдонадо — підземний водостік у Буенос-Айресі. Колись був природною межею міста.

І тип зі Сан-Крістобаля забрався — з вусами й усім решта. Либонь, він не поступався Феррарі мужністю, проте знав, що тут збирається ватага.

Відтоді Франсиско Феррарі став героєм, якого жадали мої п'ятнадцять років. Він був чорнявий, радше високий, показний, красень за тогочасним зразком. Завжди ходив у чорному.

Другий випадок нас зблизив. Я йшов з матір'ю і тіткою; ми перестріли кількох парубійків, і один з них голосно сказав іншим:

— Дайте їм пройти, цим старим шкапам.

Я не знав, що робити. Тут втрутився Феррарі, який вийшов зі свого дому. Він став супроти зачепи і сказав йому:

— Якщо тобі хочеться задиратися з кимось, то чому ти не задерешся зі мною?

Поволі оглянув їх один по одному із голови до п'ят, і ніхто не відказав йому ні слова. Вони його знали.

Він стенув плечима, вклонився нам і пішов собі. Відійшовши недалеко, сказав мені:

— Якщо ти нічим не зайнятий, заглянь пізніше у генделік.

Я остовпів. Моя тітка Сара прорекла:

— Справжній кабальєро, який примушує шанувати дам.

Моя мати, щоб виручити мене, зауважила:

— Я би сказала: заводій, який не хоче, аби були інші.

Не знаю, як вам це пояснити. Тепер я добився становища, маю цю книгарню, яка мені подобається і книжки з якої я читаю, я пишаюся такими знайомствами, як наше, у мене є дружина й діти, я вступив до Соціалістичної партії, є добрим аргентинцем і добрим євреєм. Я є шанованою людиною. Тепер, як бачите, я майже

лисий; а тоді був бідним російським хлопцем, що мав руде волосся і жив у прибережному кварталі. Люди дивилися на мене згори вниз. Як і кожен юнак, я намагався бути таким, як всі решта. Я взяв ім'я Сантьяго, аби приховати Хакобо, але лишалося прізвище Фішбейн. Усі ми подобаємо на тих, якими нас уявляють. Я відчував зневагу людей, і сам себе зневажав. У ті часи, особливо в тому середовищі, багато важило бути хоробрим; я знав, що є боягузом. Жінки вселяли в мене страх; в душі я соромився своєї боязкої цнотливості. Друзів мого віку я не мав.

Того вечора я не пішов у корчму. Краще б я ніколи цього не робив. Урешті я відчув, що в запрошенні був наказ; якоїсь суботи, після обіду, я туди пішов.

Феррарі верховодив за одним зі столів. Інших я знав з вигляду; їх було десь семеро. Феррарі був найстарший, опріч літнього чоловіка, який утомлено ронив скупі слова, його ім'я — єдине, яке не стерлося з моєї пам'яті: дон Елісео Амаро. Його широке і виснажене обличчя перетинав глибокий шрам. Згодом мені сказали, що він сидів у тюрмі.

Феррарі посадовив мене ліворуч себе; дону Елісео довелося пересісти. Серце в мене було не на місці. Я боявся, що Феррарі згадає про той неприємний інцидент, що трапився днями. Нічого такого не сталося; вони говорили про жінок, про карти, вибори, про паядора*, який мав приїхати і не приїхав, про околичні справи. Попервах їм було важко мене прийняти; потім вони це зробили, бо такою була воля Феррарі. Попри їхні прізвища, здебільшого італійські, кожен з них чувся (і за такого його приймали) місцевим і навіть гаучо. Хтось був погоничем чи кучером, а дехто різником;

* Паядор — виконавець імпровізованих куплетів під гітару.

вони мали справу з тваринами, і це їх зближувало із селянами. Підозрюю, що найбільше їм хотілося бути Хуаном Морейрою*. Врешті вони стали кликати мене Русіто**, але у цьому прізвиську не було зневаги. Від них я навчився курити та інших речей.

В одному домі на вулиці Хунін хтось мене запитав, чи не є я другом Франсиско Феррарі. Я відповів, що ні; відчував, що якби відповів ствердно, це було би вихваллянням.

Якось увечері прийшла поліція і обшукала нас. Комусь довелося піти на постерунок; Феррарі не чіпали. За два тижні ця сцена повторилася; цього разу забрали і Феррарі, який мав при поясі кинджал. Мабуть, він попав у неласку в місцевого царька.

Тепер я бачу у Феррарі нещасного, обманутого і зрадженого хлопця; тоді для мене він був богом.

Дружба не менш загадкова, ніж кохання чи будь-який інший із ликів цієї мішанини, що нею є життя. Якось я запідозрив, що єдине, у чому немає таємниці — це щастя, бо воно саме собі є виправданням. Річ у тім, що Франсиско Феррарі, відважний, сильний, пройнявся дружніми почуттями до мене, нікчемного. Я відчував, що він помилився і що я не гідний цієї дружби. Я спробував його сторонитися, але він мені цього не дозволив. Ці метання поглибило несхвалення моєї матері, яка не змірилася з тим, що я вожу дружбу з тими, кого вона називала набродом і кого я мавпував. Основним в історії, яку я вам розповідаю, є мої стосунки з Феррарі, а не мерзенні вчинки, в яких я зараз не розкаюся. Поки триває каяття, триває і вина.

* Хуан Морейра (? — 1874) — гаучо, сільський розбійник, який прославився в народі як аргентинський Робін Гуд.

** Русіто — росіянинчик.

Старий, який знову посів своє місце біля Феррарі, шептався із ним. Вони щось затівали. З іншого кінця столу я, здається, розчув ім'я Вайдеманна, чия ткацька фабрика була на задвірках нашого кварталу. Невдовзі мені доручили, нічого більше не пояснивши, покрутитися біля фабрики і добре придивитися до входів. Уже вечоріло, коли я перебрався через струмок і колії. Пригадую розкидані хатки, верболози і западини. Фабрика була новою, та виглядала покинутою і занедбаною; її червона барва в моїй пам'яті тепер зливається з вечірньою зорею. Оточувала її ґратчаста загорожа. Крім головного входу, в глибині було ще двоє дверей, обернених на південь, що вели просто до приміщень.

Зізнаюсь: я не відразу зрозумів те, що ви либонь уже зрозуміли. Я зробив свій звіт, який підтвердив ще один хлопець. На фабриці працювала його сестра. Те, що ватаги не буде у корчмі суботнього вечора, могли запам'ятати всі; Феррарі вирішив, що напад буде наступної п'ятниці. Мені випало стояти на шухері. Було краще, аби наразі нас ніхто не бачив разом. Вже на вулиці, коли ми лишилися удвох, я запитав Феррарі:

— Ви мені вірите?

— Так, — відповів він. — Я знаю, що ти поводитимешся як чоловік.

Я добре спав і в ту ніч, і в наступні. У середу сказав матері, що йду подивитися у центрі новий ковбойський фільм. Я вбрався у найкраще, що мав, і подався на вулицю Морено. Трамваєм їхалося довго. У поліцейському управлінні довелося зачекати, але врешті один зі службовців мене прийняв — такий собі Еальд чи Альт. Я сказав, що прийшов у конфіденційній справі. Він відповів, що я можу говорити без страху. Я розкрив йому, що затіває Феррарі. Мене все дивувало, що це

двері, і вони змогли увійти, не зчиняючи шуму. Мене оглушили чотири постріли. Я подумав, що всередині, у темряві, вони вбивають одне одного. І тут побачив, як поліція виводить хлопців у кайданках. Потім вийшли два агенти, тягнучи за собою підстрелених Франсиско Феррарі і дона Елісео Амаро. На попередньому слідстві було заявлено, що вони опиралися арешту і першими відкрили вогонь. Я знав, що це неправда, бо ніколи не бачив у них револьвера. Поліція скористалася нагодою, аби поквитатися за старе. Через кілька днів я довідався, що Феррарі спробував утекти, але одного пострілу виявилось достатньо. Газети, ясна річ, зробили з нього героя, яким він либонь ніколи не був і про якого я мріяв.

Мене забрали разом з іншими і невдовзі відпустили.

Історія Росендо Хуареса

Була, либонь, одинадцята вечора; я зайшов до корчми на розі Болівара і Венесуели, в якій тепер бар. З кутка мене покликав чоловік. Певно, було у ньому щось владне, бо я одразу ж послухався. Він сидів за одним зі столиків; якимось непоясненим чином я збагнув, що він сидить тут уже давно, навпроти порожньої чарки. Він не був ані високим, ні низьким; подобав на скромного ремісника, можливо, колишнього селянина. Його рідкі вуса були сивими. Сторожкий на манір портеньйо, шарфа він не зняв. Запросив мене випити з ним. Я сів, і ми побалакали. Було це десь в тридцяті роки.

Чоловік сказав:

— Ви про мене лише чули, а от я вас знаю, пане. Я Росендо Хуарес. Покійний Паредес певно говорив вам про мене. Старий мав свої дивацтва; любив прибрехати — не для того, щоб надурити, а щоб розважити людей. Зараз, коли нам нічого робити, я розповім вам, що того вечора сталося насправді. Вечора, коли вбили Загонича. Ви, пане, виклали те, що сталося, у повісті, яку я не годен оцінити, але хочу, щоб ви знали правду про ті брехні.

Він помовчав, наче збирав докупи спомини, і продовжив:

— З людиною відбуваються речі, які вона починає розуміти лиш з роками. Те, що сталося зі мною у той вечір, почалося давно. Я виріс у кварталі при Мальдонадо, за Флорестою. То була гидка канава, яку, на щастя,

вже обсадили трубами. Я завжди тримався тої думки, що прогрес нікому не спинити. Зрештою, кожен народжується там, де може. Мені ніколи не приходило до голови з'ясовувати ім'я батька, який мене сотворив. Клементина Хуарес, моя мати, була порядною жінкою, що заробляла на хліб прасуванням. Гадаю, вона була з Ентре-Ріос чи зі сходу; хай там що, мала звичку говорити про свою рідню у Консепсьйон, що в Уругваї. Я ріс як пусте зілля. Навчився вправлятися у фехтуванні на почорнених сажею палицях. Тоді нас іще не захопив футбол, то була забава англійців.

У корчмі якогось вечора зі мною став зачіпатися молодик Гармендія. Я прикинувся глухим, та він, підхмелений, не відставав. Ми вийшли; вже стоячи на тротуарі, він прочинив двері корчми і сказав присутнім:

— Не хвилюйтесь, я зараз же повернусь.

Я дістав ножа; ми подалися на берег Потоку — поволі, назираючи один за одним. Він був старший від мене на кілька років; не раз фехтував зі мною на палицях, і я передчував, що він мене приріже. Я йшов правим боком провулка, а він — лівим. Гармендія перечепився об биту цеглу. Я наскочив на нього і, майже не роздумуючи, підім'яв під себе. Одним ударом розтяв йому лице, ми зчепилися, була мить, коли могло статися що завгодно, та врешті я вдарив його ножем, і той удар був останнім. Тільки по тому я відчув, що він мене також поранив, трохи подряпав. Того вечора я засвоїв, що вбити людину неважко, а комусь неважко вбити тебе. Потік на ту пору дуже обмілів; щоб виграти час, я сховав мерця за цегляною піччю. З дурного розуму я стягнув з нього перстень-печатку, який він мав звичку носити. Надів його на себе, поправив капелюха і вернувся в корчму. Увійшов неквапом і сказав:

— Як бачите, вернувся я.

Замовив горілку з цукрової тростини, я на правду її потребував. Саме тоді хтось звернув мою увагу на криваву пляму.

Тієї ночі я все крутився на ліжку; так і не заснув до світання. Коли задзвонили до церкви, по мене прийшли двоє поліцейських. Мати, бідна небіжка, здійняла крик до небес. Мене забрали, наче якогось злочинця. Два дні і дві ночі довелось просидіти у буцегарні. До мене ніхто не приходив, хіба що Луїс Ірала, справжній друг, але його не пустили. Одного ранку мене повели до комісара. Зручно вмотивившись на стільці, він сказав, навіть не глянувши на мене:

— Отже це ти відправив на той світ Гармендію?

— Якщо ви так кажете, — відповів я.

— Мені треба казати «пане». І жодних вивертів чи крутійства. Ось показання свідків і перстень, знайдений в твоєму домі. Зараз же підписуй зізнання.

Він умочив перо в чорнильницю і простягнув мені.

— Дозвольте мені подумати, пане комісаре, — здогадався відповісти я.

— Даю тобі двадцять чотири години, аби ти добре все обмізкував, у камері. Я не буду тебе квапити. Як не захочеш прийти до розуму, звикайся з думкою про відпочинок на вулиці Лас-Ерас.

Як можна здогадатися, я нічого не второпав.

— Якщо ми порозуміємося, то посидиш ще кілька днів. Потім я тебе випущу, а дон Ніколас Паредес запевнив мене, що владнає твоєю справою.

Днів виявилось десять. І тільки тоді про мене згадали. Я підписав те, що вони хотіли, і один із поліцейських відвів мене на вулицю Кабрера.

До конов'язі було припнуто коней, а на ганку і всередині було більше люду, ніж у борделі. То виявився партійний штаб. Дон Ніколас, що саме попивав мате, урешті мене прийняв. Спроквола він сказав, що пошле мене в Морон, де готуються вибори. Він дав мені рекомендацію до сеньйора Лаферрера, який мав мене випробувати. Листа написав хлопчина в чорному, який, як я чув, складав вірші про халупи і нечисть — справи, які не цікавлять освічену публіку. Я подякував йому і вийшов. По дорозі назад за мною вже не йшов хвостом поліцейський.

Усе вийшло на добре; провидіння знає, що робить. Смерть Гармендії, яка попервах наробила мені клопоту, тепер відкривала мені шлях. Ясна річ, влада тримала мене у жмені. Якщо я не прислужусь партії, мене запроторять до цюпи, але я храбрувався і вірив у себе.

Сеньйор Лаферрер попередив мене, що у нього мені доведеться ходити по струночці і що я можу врешті-решт стати особистим охоронцем. Я робив те, чого від мене сподівалися. В Мороні і згодом у кварталі я заслужив довіру своїх шефів. Поліція і партія потроху створили мені славу урвиголови; я був цінним виборчим елементом в атріумах столиці і провінції. Вибори тоді були бурхливими; не зловживатиму вашою увагою, пане, розповідаючи про ту чи іншу криваву подію. Я завжди не терпів радикалів, які і далі живуть, вчепившись у бороду Алема*. Не було людини, яка б мене не поважала. Я розстарався на жінку, Луханеру, і гарного буланого золотистої масті. Роками я удавав із себе Морейру, як, либонь, свого часу удавав якийсь інший цирковий гаучо. Я приохотився до карт і полинівки.

* Леандро Нісефоро Алем (1841–1896) — аргентинський політик, громадський діяч, лідер Громадянського радикального союзу.

Нам, старим, усе би балакати, та я вже підходжу до того, що хочу вам оповісти. Не знаю, чи я вже згадував Луїса Іралу. Друг, яких мало. То був чоловік уже в літах, який ніколи не цурався роботи і прихилився до мене. Він зроду ногою не ступив у партійний штаб. Жив зі свого ремесла столяра. Не задирався ні з ким і нікому не дозволяв задиратися із ним. Одного ранку він прийшов до мене і сказав:

— Тобі, мабуть, уже розказали, що мене покинула Касильда. Її відбив у мене Руфіно Агілера.

З тим типом я мав справу в Мороні. Я відказав:

— Так, я його знаю. Це ще найменша негідь з усіх Агілера.

— Негідь чи ні, але тепер він заївся зі мною.

Я подумав і сказав:

— Ніхто нічого ні в кого не відбирає. Якщо Касильда пішла від тебе, значить, вона любить Руфіно, а до тебе їй байдуже.

— А люди що скажуть? Що я боягуз?

— Моя тобі порада: не вплутуйся в історії через те, що можуть сказати люди, і через жінку, яка тебе вже не любить.

— Плювати мені на неї. Чоловік, який п'ять хвилин поспіль думає про жінку — не чоловік, а баба. В Касильди нема серця. В останню ніч, яку ми провели разом, вона сказала, що я вже підтоптався.

— Вона казала тобі правду.

— Правда болить. Хто мене тепер обходить — то це Руфіно.

— Будь обережний. Я бачив його в дії у Мерло. Він зух.

— Гадаєш, я його боюся?

— Знаю, що не боїшся, але подумай добре. Одне з двох: або ти його вб'єш і підеш за ґрати, або він уб'є тебе і ти опинишся на цвинтарі Ла-Чакаріта.

— Так воно й буде. А ти що би зробив на моєму місці?

— Не знаю, але моє життя ніяк не є прикладом. Я той хлопець, який, щоб відкрутитись від тюрми, став штабним громилою.

— Я не збираюся ставати штабним громилою, я хочу поквитатися.

— Отже ти збираєшся поставити на карту свій спокій через когось, кого ти не знаєш, і жінку, яку вже не любиш?

Він не схотів мене слухати і пішов геть. Назавтра до нас дійшла звістка, що він зчепився з Руфіно в крамниці в Мороні і той його порішив. Він пішов на смерть, і його убили чесно, по-чоловічому. Я дав йому дружню пораду, але почувався винним.

Через кілька днів після заупокійного чужання я пішов на півнячі бої. Вони ніколи мене не збуджували, але тієї неділі викликали справжню огиду. Що коїться з цими тваринами, подумав я, що вони просто так шматують одне одного.

— Того вечора, про який я розповідаю, вечора, яким скінчиться моя розповідь, я умовився з хлопцями піти на танці до Мулатки. Минуло стільки років, а я досі пам'ятаю квітчасту сукню, в якій була моя подруга. Забава відбувалась у патіо. Знайшовся п'яниця, який буянив, та я подбав про те, аби все йшло, як велить Бог. Ще не вибило дванадцятку, коли з'явилися чужаки. Один, якого кликали Загоничем і підступно вбили тієї самої ночі, замовив усім нам випивку. Грі випадку схотілося, щоб ми обидва були того самого кшталту. Він щось мав на умі; підійшов до мене і заходився мене розхвалювати. Сказав, що він із півночі, куди дійшла про мене слава. Я не перебивав йому казати, що він хотів, але вже мав проти нього підозри. Він усе прикладався до ялів-

цівки, либонь, щоб набратися духу, і врешті викликав мене на двобій. Відтак сталося те, чого ніхто не хоче зрозуміти. У цьому задерикуватому жевжику я, мов у дзеркалі, побачив себе, і мені стало соромно. Я не відчував страху; можливо, якби відчув його, то поліз би у бійку. Я стояв ніби ніде нічого. А той, присунувши до мене впритул, загорлав, аби почули всі:

— Виходить, ти просто боягуз!

— Хай так. Я не боюся зажити слави боягуза. Можеш додати, якщо тобі це полестить, що ти назвав мене сином сякої матері і я дав себе обплювати. Тепер ти заспокоївся?

Луханера витягла у мене ніж, який я мав звичку носити за пазухою, і, перемінівшись в лиці, вклала мені його в руку. На довершення сказала:

— Росендо, певно він тобі придасться.

Я його кинув і неквапом вийшов. Люди розступалися переді мною, дивом дивуючись. Та мене не обходило, що вони думають.

Аби скараскатися того життя, я втік до Уругваю, де зробився візником. Після повернення осів тут. У кварталі Сан-Тельмо завжди був порядок.

Зустріч

Сусані Бомбаль

Хто щоранку пробігає газети, робить це для забуття чи для принагідної розмови по обіді, тож не дивно, що ніхто вже не пам'ятає — чи пам'ятає, як у сні, — голосну колись справу Манеко Уріарте і Дункана, про яку тоді стільки говорили. До того ж сталась ця подія десь так 1910 року, року комети і сторіччя Травневої революції, і відтоді ми мали стільки набутків і втрат. Її протагоністи вже померли; ті, хто були свідками того епізоду, урочисто заприсяглися мовчати. Я також підняв руку, даючи присягу, і відчув важливість того ритуалу — з усією романтичною серйозністю моїх дев'яти чи десяти років. Не знаю, чи зауважили решта присутніх, що я дав слово; не знаю, чи дотримали вони свого. Та хай що б там не було, ось ця історія — з неминучими змінами, які приносить час і добра чи погана література.

Того дня мій кузен Лафінур відвіз мене на асадо* на віллу в Лос-Лаурелес. Не можу уточнити їхню топографію; подумаймо про одне з тих містечок на півночі, тихих і тінистих, що збігають до річки і зовсім не схожі на велике місто з його пласкістю. Подорож поїздом тривала достатньо довго, аби здатися мені нудною, але час дітей, як відомо, тече повільно. Вже сутеніло, коли ми перетнули браму вілли. Я відчув там присутність прадавніх первісних речей: пахошів м'яса, яке підрум'янюється, дерев, псів, сухого суччя, багаття, яке збирає докупи людей.

* Асадо — смажене на рожні м'ясо.

Гостей було не більш як дюжина; усі — дорослі. Найстаршому, як дізнався я згодом, не сповнилося ще й тридцяти. Я відразу зрозумів, що вони є доками у темах, яких я досі негідний: скакових конях, кравецькому ремеслі, автомобілях, явно дорогих жінках. Ніхто не бентежив мою соромливість, ніхто не звертав на мене уваги. Баранець, із вправною неквапливістю приготований одним з пеонів, надовго затримав нас у просторій їдальні. Говорили про витримку вин. Звучала гітара; пригадую, мій кузен проспівав «Покинутий дім» і «Гаучо» Еліаса Регулеса і кілька строф на люнфардо, неодмінному люнфардо тих років, про поєдинок на ножах у домі на вулиці Хунін. Принесли каву і сигари. Про повернення ніхто не заїкався. Я відчував (це фраза Лугонеса) страх, що вже надто пізно. На годинник дивитись не хотів. Щоб приховати свою самотність малого серед старших, я без задоволення вихилив чарку чи дві. Уріарте на все горло запропонував Дункану зіграти в покер удвох. Хтось заперечив, що так грати — тільки людей смішити, і запропонував партію на чотирьох. Дункан його підтримав, та Уріарте, із впертістю, якої я не розумів і не намагався зрозуміти, наполягав на своєму. Окрім труке*, — що в основному має на меті заповнити час витівками і примовками, — і простих лабіринтів пасьянсу, карти мені ніколи не подобалися. Непомітно для всіх я вислизнув. Невідома і темна хоромина (світилося тільки в їдальні) для дитини означає більше, ніж незвідана країна для мандрівника. Крок за кроком я розвідав кімнати; пригадую більярдну залу, скляну галерею із прямокутними і ромбічними шибками, пару крісел-гойдалок і вікно, за яким видні-

* Труке — гра в карти.

лася альтанка. У темряві я заблудився; господар дому, на ім'я чи то Асеведо, чи то Асебаль, урешті знайшов мене. Через добросердність чи для того, щоб потішити своє марнославство колекціонера, він підвів мене до якоїсь скляної шафи. Коли він запалив лампу, я побачив, що в шафі лежить холодна зброя. То були клинки, які в своєму ужитку зажили слави. Він сказав, що має землю біля Пергаміно, і їздячи околицями, зібрав ці речі. Відчинив шафу і, не дивлячись на помітки на картках, розповів мені їхню історію — завжди більш-менш однаково, відмінними були тільки місцевості і дати. Я запитав у нього, чи серед цих клинків немає кинджала Морейри — у той час то був архетип гаучо, що ним потім стали Мартін Ф'єрро і Дон Сегундо Сомбра. Він мусив зізнатися, що ні, але сказав, що може показати мені дуже схожий, з гардою у формі букви U. Його перебили розгнівані голоси. Він притьмом зачинив скляну шафу; я пішов за ним.

Уріарте репетував, що його суперник махлює. Їх обступили товариші. Пригадую, що Дункан був вищий, ніж інші, дебелий, сутулуватий, стриманий, зі світлим, аж білим, волоссям; Манеко Уріарте був верткий, чорнявий — либонь, мав домішку індіанської крові, — з чванливими рідкими вусиками. Було видно, що всі підпили; не знаю, валялись на підлозі дві-три пляшки чи зловживання кінематографом навіює мені цей фальшивий спогад. Уріарте сипав прокльонами, різкими і вже непристойними. Дункан, здавалося, його не чув; урешті, наче стомившись, він підвівся і відважив йому стусана. Уріарте, опинившись на підлозі, закричав, що не спустить такої образи, і викликав Дункана на двобій.

Той відмовився і на виправдання додав:

— Річ у тім, що я його боюсь.

Усі дружно зареготали.

Уріарте, вже підвівшись, відрубав:

— Я битимусь із вами і то негайно.

Хтось, нехай простить його Бог, зауважив, що зброї не бракує.

Не знаю, хто відчинив скляну шафу. Манеко Уріарте підшукав найпримітніший і найдовший клинок — той, із гардою у формі букви U; Дункан, майже недбало, узяв ніж із дерев'яною колодкою, із витравленим на лезі деревцем. Хтось сказав, що це цілком у стилі Манеко — вибрати шпагу. Нікого не здивувало, що в ту мить у нього тремтіла рука; і всіх — що з Дунканом коїлося те саме.

Традиція вимагає, аби чоловіки, налаштовані на бійку, не ображали дому, в якому перебувають, і виходили надвір. Напівжартома, напівсерйозно ми вийшли в сиру ніч. Мене п'янило не вино, а пригода; я жадав, аби хтось убив — щоб згодом про це розповідати і пам'ятати. Можливо, в той момент інші не були доросліші, ніж я. А ще я відчув, як нас затягує і губить вир, якого ніхто не в змозі усмирити. У звинувачення Манеко не особливо вірили; усі вважали його плодом давнього суперництва, загостреного вином.

Ми пройшли поміж дерев, залишили позаду альтанку. Уріарте і Дункан йшли попереду; мене здивувало, що вони наглядали один за одним, наче боялися несподіваного нападу. Ми огинали травник. Дункан з м'якою владністю сказав:

— Це місце годиться.

Обидва стояли в центрі, нерішучі. Чийсь голос їм крикнув:

— Кидайте це залізяччя, яке вам заважає, зчепіться по-справжньому!

Та вони вже билися. Спочатку робили це вайлува-то, немов боялися поранитися; спочатку дивилися на клинки, та потім — у вічі суперника. Уріарте забув про свій гнів; Дункан — про свою байдужість чи зневагу. Небезпека їх перемінила; тепер билися два чоловіки, а не два хлопчиська. Я чекав, що поєдинок буде хаосом клинків, але міг за ним стежити — чи майже стежити, — наче то була шахова партія. Роки, певна річ, доконечно звеличили або затемнили те, що я бачив. Не знаю, скільки це тривало; є події, що не вкладаються у звичні мірила часу.

Без плащів, що служать захистом, вони спиняли удари передпліччями. Притьмом пошматовані рукави поступово чорніли від крові. Я подумав, що ми помилилися, припустивши, що вони не знайомі з цим різновидом фехтування. Незабаром я помітив, що вони поводяться по-різному. Зброя була нерівною. Дункан, аби поправити своє невігідне становище, намагався триматися впритул до суперника; Уріарте подавався назад, аби наскокувати з меткими і підступними ударами. Той самий голос, що згадав про скляну шафу, крикнув:

— Вони порішать один одного. Їх треба спинити.

Втрутитися ніхто не посмів. Уріарте відступив; тоді Дункан обрушився на нього. Тіла вже майже стикалися. Клинок Уріарте шукав лице Дункана. Раптом він нам видався коротшим, бо увійшов у груди. Дункан розтягся на траві. І тоді дуже тихо сказав:

— Як дивно. Усе це — наче сон.

Він не заплющив очі, не поворухнувся, і я побачив, як один чоловік убив іншого.

Манеко Уріарте схилився над мерцем і попросив, аби той його пробачив. Він ридав, не криючись. Те, що

він тільки-но зробив, було сильніше за нього. Тепер я знаю, що він розкаювався не так у злочині, як у тому, що зробив щось безглузде.

Я вже не хотів дивитися. Те, чого я жадав, сталося і розчавило мене. Згодом Лафінур сказав мені, що їм довелося помучитися, щоб витягнути кинджал. Влаштували таємну нараду. Вирішили брехати якомога менше і піднести поєдинок на ножах до дуелі на шпагах. Четверо запропонували себе у ролі секундантів, і серед них Асебаль. У Буенос-Айресі все можна владнати; хтось завжди є чийось другом.

На столі з червоного дерева zostались лежати розкидані карти англійської колоди і банкноти, на які ніхто не хотів ані дивитися, ані чіпати їх.

У подальші роки я не раз думав повідати цю історію комусь із друзів, та завжди відчував, що володіти таємницею мені приємніше, ніж поділитись нею. Близько 1929 року принагідна бесіда спонукала мене порушити довгу мовчанку. Відставний комісар дон Хосе Олаве розповів мені історії забіяк з низовини Ретіро; він зауважив, що ці люди були здатні на будь-який підступ, аби тільки випередити суперника, і що до Подести і Гутьєрреса майже не було дуелей на ножах. Я сказав, що був свідком однієї, та оповів йому те, що сталося так давно.

Він вислухав мене із професійною увагою, а потім сказав:

— Ви впевнені, що Уріарте і тамтой ніколи раніше не фехтували? Либонь, у селі вони не гаяли час надаремно.

— Не знаю, — відказав я. — Усі, хто там були того вечора, зналися між собою і були ошелешені.

Олаве неквапно повів далі, наче думав уголос:

— Один із кинджалів мав гарду у формі букви U. Таких кинджалів, котрі здобули славу, було два: один належав Морейрі, інший — Хуанові Альмаді, з Тапалькену.

Щось ворухнулося у мене в пам'яті; Олаве продовжив:

— Ви також згадали ніж із дерев'яною колодкою, із витравленим деревцем. Таких клинків є тисячі, та був один...

На мить він спинився і продовжив:

— Пан Асеведо мав масток поблизу Пергаміно. Якраз у тих краях наприкінці сторіччя колобродив ще один славний задира: Хуан Альманса. Від першої смерті, яку він заподіяв у чотирнадцять років, він завжди послуговувався одним із цих коротких ножів, бо той приніс йому удачу. Хуан Альманса і Хуан Альмада пройнялися взаємною ненавистю, бо люди їх плутали. Вони довго розшукували один одного, але так і не зустрілися. Хуана Альмансу на виборах убила сліпа куля. Інший, гадаю, помер своєю смертю у лікарні Лас-Флорес.

Більше того вечора не було сказано нічого. Ми замислилися.

Дев'ятеро або десятеро чоловіків, які вже померли, бачили те, що бачили мої очі: меткий удар кинджалом і розпростерте під небом тіло, але побачене ними було завершенням іншої, давнішої історії. Дункана вбив не Манеко Уріарте; билися не люди, а клинки. Вони спали, один обік одного, у скляній шафі, доки їх не розбудили руки. Можливо, пробудження їх зворохобило; тому й тремтіла рука Уріарте, тому й тремтіла рука Дункана. Вони обидва — а не люди, їхнє знаряддя, — уміли битися і добре билися тієї ночі. Вони довго розшукували один одного на довгих шляхах того краю і нарешті зустрілися,

коли їхні гаучо вже стали порохом. У їхній криці чигала приспана людська злоба.

Речі тривкіші, ніж люди. Хтозна, чи їхня історія на цьому завершується, хтозна, чи не зустрінуться вони знову.

Хуан Муранья

Роками я повторював, що виріс у Палермо. Було то — тепер я це знаю — справжнісіньке літературне похвалання; річ у тім, що я виріс по інший бік довгої ґратчастої огорожі, у домі із садом і бібліотекою мого батька і моїх прадідів. Палермо ножа й гітари блудило (запевняють мене) завулками; 1930 року я присвятив розвідку Карр'єго, нашому сусідові, співаку й поету передмість. Трохи згодом випадок звів мене з Еміліо Трапані. Я їхав у Морон; Трапані, який сидів біля вікна, покликав мене на ім'я. Я не відразу впізнав його: минуло стільки літ відтоді, як ми ділили одну парту в школі на вулиці Темзи. Роберто Ґодель мав би його пам'ятати.

Ми ніколи не приятелювали. Нас розвів час, а ще взаємна байдужість. Пригадую, що він навчив мене азам тодішнього люнфардо. Ми завели одну з тих пустопорожніх балачок, які зав'язують у пошуках непотрібних фактів і з яких дізнаються про кончину однокласника, який вже є не більше ніж ім'ям. Аж раптом Трапані сказав:

— Мені дали почитати твою книжку про Карр'єго. Ти там весь час говориш про бандитів. Скажи мені, Борхесе, що ти можеш знати про бандитів?

Він глянув на мене з таким собі праведним жахом.

— Я зібрав відомості, — відказав я йому.

— Відомості — це слова. Мені не потрібні відомості, я знаю цих людей.

Помовчавши, він додав, наче звіряв мені таємницю:
— Я небіж Хуана Мураньї.

З усіх зарізак, які були в Палермо у 90-х роках, найбільше говорили про Муранью. Трапані продовжив:

— Флорентина, моя тітка, була його жінкою. Ця історія може тебе зацікавити.

Через деякі риторичні акценти й окремі довгі речення я запідозрив, що розповідає він її вже не вперше.

«Моїй матері завжди було досадно, що її сестра зв'язала своє життя з Хуаном Мураньєю, для неї він був виродком, а для тітки Флорентини — людиною дії. Про долю мого дядька ходило багато чуток. Не бракувало тих, хто говорив, що якось уночі, заливши очі, він упав зі своєї брички на розі вулиці Коронель і розкріїв собі череп об брук. А ще говорили, що його розшукували слуги закону і він утік до Уругваю. Моя мати, яка не переварювала свого швагра, нічого мені не пояснила. Я був дуже малий і не зберіг пам'яті про нього.

У часи Століття революції ми мешкали в провулку Рассела, у довгому й вузькому домі. Задні двері, завжди замкнені на ключ, виходили на вулицю Сан-Сальвадор. У мансардній кімнаті жила моя тітка, вже немолода і трохи дивакувата. Худа й кістлява, вона була — чи здавалася мені — дуже високою і скупюю на слова. Боялася відкритого простору, ніколи не виходила з дому, не хотіла, щоб ми заходили в її кімнату, і я не раз ловив її на тому, що вона краде і ховає їжу. В околиці говорили, що через смерть — чи зникнення — Мураньї вона рішилась розуму. Вона мала звичку розмовляти сама із собою.

Дім був власністю такого собі сеньйора Лучессі, господаря голярні на Барракасі. Моїй матері, яка була простою швачкою, велося зле. Не до кінця їх розуміючи,

я чув приглушені слова: судовий урядник, опис майна, виселення через несплату. Мати ходила понура; тітка знай повторювала: Хуан не дозволить, аби цей грінго викинув нас на вулицю. Згадувала пригоду — ми вже знали її напам'ять — з одним зухвальцем з півдня, який дозволив собі поставити під сумнів сміливість її чоловіка. Той, коли про це довідався, дістався на інший край міста, розшукав його, порішив одним ударом ножа і кинув у Ріачуельо. Не знаю, чи правдива ця історія; зараз важливо те, що її розповідали і в неї вірили.

Я вже бачив, як спатиму в канавах на вулиці Серрано, або жебракуватиму чи розноситиму в кошику персики. Мене вабило останнє: це звільнило би мене від ходіння до школи.

Не знаю, як довго тривала ця гризота. Якось твій батько-небіжчик сказав нам, що час не можна міряти днями, як-от гроші міряють сентаво чи песо, тому що всі песо однакові, а кожен день, а може, і кожна година, інакші. Я не дуже добре зрозумів, що він казав, але цю фразу я затямив.

В одну з тих ночей я побачив сон, який закінчився кошмаром. Мені наснився мій дядько Хуан. Мені не довелося його знати, та він уявлявся мені схожим на індіанця, кремезним, з рідкими вусиками і густою чуприною. Ми йшли на південь, минаючи каменоломні й бур'яни, та ці каменоломні й бур'яни були також вулицею Темзи. У сні сонце стояло високо. Дядько Хуан був вбраний у чорне. Він спинився перед своєрідним містком через розколину. Руку тримав під піджаком, на рівні серця, та не як той, хто ось-ось вихопить зброю, а як той, хто її ховає. Вкрай сумним голосом він мені сказав: «я дуже змінився». Став виймати руку, і я по-

бачив пазуристу лапу стерв'ятника. Я з криком пробудився в темряві.

Назавтра мати звеліла, аби я пішов з нею до Лучессі. Я знаю, що вона збиралась просити його про відстрочення; без сумніву, вона взяла мене з собою, аби кредитор побачив її безпорадність. Вона не сказала сестрі ані слова, бо та не дозволила би їй так принижуватись. Я ще ніколи не бував у Барракасі; я думав, що там більше люду, жвавіший вуличний рух і менше пустищ. Завернувши за ріг, ми побачили поліцію і юрбу людей перед домом, який шукали. Один із сусідів, переходячи від групи до групи, повторював, що близько третьої ночі його розбудив якийсь стукіт; він почув, як відчинилися двері і хтось увійшов. Двері ніхто не зачинив; на світанку знайшли Лучессі, який лежав напіводягнений в передпокої. Його пошматували ножом. Чоловік жив сам; зловмисника так і не знайшли. Нічого не вкрали. Хтось згадав, що останнім часом небіжчик майже осліп. Інший владним голосом сказав: «Прийшов його час». Цей присуд і тон мене вразили; з плином літ я спостеріг, що кожного разу, коли хтось умирає, не бракує ментора, який зробить схоже відкриття.

Ті, хто чатували при труні, пригостили нас кавою, і я взяв філіжанку. В труні замість мерця лежала воскова фігура. Я сказав про це матері; один з похоронних агентів засміявся і пояснив мені, що ця фігура в чорному одязі і є сеньйором Лучессі. Я, немов зачарований, дивився на нього. Матері довелося шарпнути мене за руку.

Кілька місяців тільки про це й говорили. Злочини тоді вчинялися рідко; згадай, скільки розмов було про справу Мелени, Кампани і Сильєтеро. Єдиною людиною в Буенос-Айресі, яка й бровою не повела, була тітка Флорентина. Із баб'ячою впертістю вона повторювала:

— Я вам казала, що Хуан не потерпить, аби цей грінго залишив нас без даху над головою.

Одного дня лило як з відра. Я не міг піти до школи, тому став нипати по хаті. Піднявся у мансарду. Тітка сиділа там, склавши руки; відчувалося, що вона навіть не думає. В кімнаті пахло вогкістю. В одному кутку стояло залізне ліжко, де на одному бильці висіла вервиця; в іншому — дерев'яна скриня з одягом. На одній з побілених стін висів образ Божої Матері. На нічному столику стояв підсвічник.

Не підводячи очей, моя тітка сказала:

— Я знаю, що тебе сюди привело. Тебе прислала мати. Вона ніяк не зрозуміє, що це Хуан врятував нас.

— Хуан? — спромігся я на слово. — Хуан помер понад десять років тому.

— Хуан тут, — сказала тітка. — Хочеш його побачити?

Вона висунула шухляду столика і вийняла кинджал.

І з ніжністю продовжила:

— Ось він. Я знала, що він ніколи мене не покине. Світ не бачив такого, як він, чоловіка. Він не дав тому грінго навіть писнути.

Лише тоді я зрозумів. Ця бідна безрозсудна жінка вбила Лучессі. Спонукувана ненавистю, безумством і, можливо, любов'ю — хтозна? — вона вислизнула через вікно, яке дивиться на південь, у глупу ніч проминула вулицю за вулицею, врешті натрапила на дім і цими великими кістлявими руками всадила тесак. Той тесак був Мураньєю, померлим, якого вона продовжувала шалено любити.

Я так і не дізнався, чи звірила вона цю історію моїй матері. Незадовго перед нашим виселенням вона померла».

Тут закінчується розповідь Трапані, з яким я уже не стрічався. В історії цієї жінки, яка залишилась сама і плутає свого чоловіка, свого тигра, з тією жорстокою річчю, яку він їй лишив, знаряддям його діянь, мені неясно бачиться символ багатьох символів. Хуан Муранья був чоловіком, який топтав знайомі мені вулиці, звідав те, що знають чоловіки, спізнав смак смерті, відтак став ножем, тепер — пам'яттю про ніж, а завтра стане забуттям, яке є спільним для всіх.

Старша пані

14 січня 1941 року Марії Хустіні Рубіо де Хаврегі виповнювалося сто років. Вона була єдиною дитиною борців за незалежність, котра ще залишалася живою.

Її батько, полковник Маріано Рубіо, був тим, кого без непоштивості можна назвати дрібним героєм. Народжений у парафії Мерсед, син провінційних поміщиків-скотарів, він дістав чин офіцера-прапороносця в Армії Анд, ратоборствував при Чакабуко, у програній битві при Канча-Райяда, в Майпу, а через два роки — в Арекіпі. Розповідають, що напередодні того бою Хосе де Олаваррія і він обмінялися шпагами. На початку квітня 23 року відбулася знаменита битва при Серро-Альто, яку, позаяк велася вона в долині, зазвичай називають також битвою при Серро-Бермехо. Венесуельці, завжди заздрі на нашу славу, приписують цю перемогу генералові Сімону Болівару, та безсторонній спостерігач, аргентинський історик, не дає ввести себе в оману і дуже добре знає, що лаври належать полковнику Маріано Рубіо. Це він на чолі полку колумбійських гусарів вирішив непевний герць шабель і списів, який став підготовкою до не менш відомого бою при Аякучо, в якому він також бився. Там його було поранено. У 27 році він проявив відвагу у битві при Ітусайнго під безпосереднім командуванням Альвеара. Попри те, що доводився ріднею Росасу, він був людиною Лавальє і змусив тікати повстанців у бою, який він завжди на-

живав січею. Коли їх розбили унітаристи, він емігрував у Східну Республіку Уругвай, де одружився. Під час Великої війни він помер у Монтевідео, місті, взятому в облогу білими Орібе. Йому мало сповнитися сорок чотири роки, а це вже майже старість. Він був другом Флоренсіо Варели. Цілком імовірно, що викладачі Військового училища зрізали би його; він проходив тільки битви, але жодного іспиту. Залишив двох дочок, і нас цікавить молодша з них, Марія Хустіна.

Наприкінці 53 року вдова полковника з дочками осіла в Буенос-Айресі. Сільський маєток, конфіскований тираном, їм не повернули, але в родині довго пам'ятали про ці втрачені ліги, яких вони ніколи не бачили. У сімнадцятирічному віці Марія Хустіна вийшла заміж за доктора Бернардо Хаврегі, який, попри те, що був цивільним чоловіком, бився під Павоном і під Сепедою і помер виконуючи свій професійний обов'язок, під час епідемії жовтої лихоманки. Він залишив сина і двох дочок; Маріано, первісток, був податковим інспектором і вчашав до Національної бібліотеки та архіву, спонукуваний задумом написати вичерпну біографію героя, якої він так і не закінчив, а може, ніколи й не починав. Старша дочка, Марія Ельвіра, вийшла за свого кузена, такого собі Сааведру, службовця міністерства фінансів; а Хулія — за пана Молінарі, який попри своє італійське прізвище був викладачем латини і напрочуд освіченою людиною. Я не згадуватиму внуків і правнуків; достатньо, аби мій читач уявив собі порядну і зубожілу родину, очолювану епічною тінню і донькою, що народилася у вигнанні.

Вони скромно жили у Палермо, неподалік від церкви Святої Діви Гваделупської, де, як ще пам'ятав Маріано, він бачив з трамвая компанії «Ля Гран Насіональ»

лагу, яка підходила до купки халуп з нетинькованої цегли, однак не з цинкової бляхи; вчорашня бідність була не такою бідною, як та, яку нам зараз підносить промисловість. Багацькі статки тоді також були меншими.

Родина Рубіо мешкала над галантерейною крамницею. Бічні сходи були вузькими; праворуч містилася крита галерея, що тяглася з одного боку темного передпокою, де стояв вішак і кілька стільців. За передпокоєм була вітальничка з м'якими меблями, а за вітальничкою — їдальня з меблями з червоного дерева і сервантом. Залізні жалюзі, завжди опущені через страх перед спекою, пропускали приглушене світло. Пригадую запах схоронених речей. У глибині були спальні, ванна кімната, закамарок із водопровідною раковиною для прання і кімнатка служниці. У всьому домі не було інших книжок, окрім томика Андраде, монографії про героя з рукописними доповненнями та Іспано-американського словника Монтанера і Сімона, придбаного, бо його можна було купити на виплат і з відповідною полицкою. Жили вони з пенсії, яка завжди приходила із запізненням, і з орендної плати за землю в Ломас-де-Самора — то було єдине, що лишилося від колись обширного маєтку.

На час моєї розповіді старша пані жила з Хулією, яка овдовіла, і з одним з її синів. Вона і далі кляла Артиґаса, Росаса і Уркісу; перша європейська війна, через яку вона зненавиділа німців, про яких знала дуже мало, була для неї менш реальною, ніж революція дев'яностого року і штурм Серро-Альто. З 1932 року вона потроху згасала; загальноприйняті метафори є найкращими, бо лиш вони правдиві. Вона, певна річ, сповідувала католицьку віру, що не означає, що вона вірила у Бога, — який є Одним і Триєдиним, — чи навіть у безсмертя душі.

Шепотіла молитви, яких не розуміла, перебираючи пальцями вервицю. Замість Пасхи і Богоявлення вона прийняла Різдво, так само, як чай замість мате. Слова «протестант», «юдей», «масон», «еретик» і «атеїст» були для неї синонімами і нічого не означали. Поки могла, вона говорила не про іспанців, а про готів, як це робили її батьки. У 1910 році вона не хотіла повірити, що інфанта — котра урешті-решт була принцесою — всупереч усім припущенням розмовляє як перша-ліпша галісійка, а не як аргентинська сеньйора. То було на похороні її зятя, де багата родичка, нога якої ніколи не ступала в її дім, але чие ім'я жадібно шукали у світській хроніці газет, повідомила їй цю бентежну новину. Термінологія сеньйори де Хаврегі лишалася застарілою; вона говорила про вулицю Мистецтв, вулицю Відваги, вулицю Доброго порядку, вулицю Милосердя, дві Довгі вулиці, про Паркову площу і майдан Брам. Родина хизувалася цими архаїзмами, які були для неї природними. Вони казали «східняки» замість «уругвайці». Вона не виходила з дому; мабуть, не підозрювала, що Буенос-Айрес змінювався і розростався. Перші спогади є найяскравішими; місто, яке уявляла собі старша пані по той бік вхідних дверей, либонь, було значно давнішим, ніж те, яким воно стало у той час, коли їм довелося переїхати із середмістя. Вовози воли, певно, відпочивали на площі Онсе, а зів'ялі фіалки сповнювали пахощами вілли Барракаса. «Мені вже сняться тільки небіжчики» — то була останнє, що від неї почули. Вона ніколи не була дурною, але, наскільки я знаю, не тішилася інтелектуальними розвагами; мабуть, їй залишалися ті втіхи, які дає пам'ять, а згодом забуття. Вона завжди була великодушною. Пригадую спокійні світлі очі та усмішку. Хто знає, яка веремія пристрастей, котрі палали та вже

згасли, нуртувала у цій старій жінці, яка була колись принадною. Дуже чутлива до рослин, чиє скромне безмовне життя було схожим з її, вона доглядала бегонії у своїй кімнаті і торкалася листків, яких не бачила. До 1929 року, коли вона занурилася у дрімоту, розповідала про історичні події, та завжди тими самими словами і у тому самому порядку, наче то був отченаш, і я підозрював, що слова вже не відповідають образам. Їй було однаково що їсти. Загалом вона була щаслива.

Як відомо, сон — найтаємничіша із наших дій. Ми віддаємо йому третину нашого життя і не розуміємо його. Для одних це тільки померки чування; для інших — складніший стан, який охоплює водночас учора, тепер і завтра; а ще для когось — це неперервна вервечка сновидінь. Казати, що сеньйора Хаврегі провела десять років у спокійному хаосі, мабуть, є помилкою; кожна мить із цих десяти років могла бути суто теперішнім, без раніше і потім. Не вражаймося занадто цим теперішнім, яке ми обраховуємо днями і ночами, сотнями листків численних календарів, а ще тривогами і подіями; це те теперішнє, яке ми переживаємо щоранку перед пробудженням і щоночі перед сном. Двічі на день ми уподібнюємося старшій пані.

Родина Хаврегі жила, як ми вже побачили, у дещо двозначній ситуації. Вони вважали, що належать до аристократії, та люди зі становищем їх ігнорували; вони були нащадками героя, але підручники з історії, як правило, замовчували його ім'я. Щоправда, на його честь було названо вулицю, але ця вулиця, яку мало хто знає, губилася десь у глибині Західного цвинтаря.

Дата наближалася. Десятого числа з'явився військовий в мундирі з листом, підписаним самим міністром,

який сповіщав про його візит чотирнадцятого. Хаврегі показали цього листа усім сусідам і звернули їхню увагу на гриф і особистий підпис. Потім стали приходити журналісти, які хотіли написати замітку. Їм надали усі дані; було очевидно, що вони в житті не чули про полковника Рубіо. Майже незнайомі люди телефонували, аби їх запросили.

До великого дня старанно готувалися. Натерли воском підлоги, помили вікна, познімали чохла із люстр, наглянсували червоне дерево, відполірували срібний посуд у серванті, переставили меблі і залишили відкритим фортепіано у вітальні, щоб було видно оксамитову накривку для клавіш. Всі сновигали туди-сюди. Єдиною людиною, далекою від цього шарварку, була сеньйора де Хаврегі, яка, здається, нічого не розуміла. Вона усміхалася; Хулія з допомогою служниці прибрала її, наче вона вже була мертва. Перше, що побачать візитери, увійшовши, буде олійний портрет героя, а трохи нижче, праворуч — його шпага, яка побувала в багатьох боях. Навіть у годину скрути вони завжди відмовлялися її продати і мали намір подарувати її Історичному музею. Одна дуже люб'язна сусідка з такої нагоди позичила їм вазон з геранню.

Торжество мало розпочатися о сьомій. Вони запросили всіх на шосту тридцять, бо знали, що ніхто не любить приходити, коли вже горять ліхтарі. О сьомій десять не було ні душі; вони із деякою ущипливістю обговорили плюси і мінуси непунктуальності. Ельвіра, яка чванилася тим, що завжди приходила вчасно, висловила думку, що змушувати чекати себе є непростимою непоштивістю; Хулія, повторюючи слова свого чоловіка, сказала, що запізнення є проявом ввічливості, бо зручніше, коли всі приходять пізніше і ніхто нікого не підганяє.

О чверть на восьму люди не вміщалися в домі. Увесь квартал зміг побачити і позаздрити автомобілю і водієві сеньйори де Фігероа, яка їх майже ніколи не запрошувала до себе, однак зустріли її з бурхливою радістю, аби ніхто не запідозрив, що бачилися вони тільки тоді, коли вмирав єпископ. Президент прислав свого помічника, дуже люб'язного пана, який сказав, що для нього є великою честю потиснути руку дочці героя битви при Серро-Альто. Міністр, якому треба було піти рано, прочитав дуже витіювату промову, в якій, утім, більше говорилося про Сан-Мартіна, ніж про полковника Рубіо. Старенька сиділа у своєму кріслі, опершись на подушки, і час від часу кивала головою чи впускала з рук віяло. Гурт шляхетних пань, «Дами Вітчизни», проспівали їй гімн, який вона, здається, не почула. Фотографи розбили присутніх на мальовничі групи і обсипали їх спалахами. Чарок портвейну і хересу було не досить. Розкоркували декілька пляшок шампанського. Сеньйора Хаврегі не промовила жодного слова: мабуть, уже й не знала хто вона. Після того вечора вона не встала з ліжка.

Коли чужі пішли геть, родина на скору руку приготувала невеличку холодну вечерю. Запах тютюну і кави розігнав слабкі пахощі росного ладану.

Ранкові і вечірні газети віддано брехали; вихваляли майже надприродну пам'ять дочки героя, яка є «красномовним архівом ста років аргентинської історії». Хулія хотіла показати їй ці замітки. Старша пані лежала у сутіні нерухомо, із заплющеними очима.

Температури у неї не було; лікар оглянув її і заявив, що з нею все гаразд. Через кілька днів вона померла. Нашестя тлуму, незвичний шарварок, фотоспалахи, промова, мундири, нескінченні потиски рук і шумли-

ве шампанське прискорили її кончину. Можливо, вона подумала, що це вдерлася Масорка*.

Я думаю про загиблих при Серро-Альто, думаю про забутих чоловіків з Америки та Іспанії, які загинули під копитами коней; думаю, що, мабуть, останньою жертвою того юрмища списів у Перу через сторіччя стала старенька пані.

* Масорка — терористична організація, яка існувала в Аргентинській конфедерації під час правління Хуана Мануеля Росаса.

Поєдинок

Хуану Освальдо Вівіано

Генрі Джеймс — чию творчість для мене відкрила одна з моїх двох головних героїнь, сеньйора де Фігероа — либонь, не погребував би цією історією. Він присвятив би їй понад сто сторінок іронії та ніжності, прикрашених складними і сумлінно двозначними діалогами. Цілком імовірно, він додав би якийсь мелодраматичний штрих. Суть не змінило би інше місце дії: Лондон чи Бостон. Це сталося в Буенос-Айресі, і тут я його залишу. Я обмежуся коротким викладом подій, бо їхній повільний розвиток і світське середовище чужі моїм літературним звичкам. Диктувати цю розповідь для мене є скромною і побічною пригодою. Я мушу попередити читача, що окремі події є менш важливими, ніж ситуація, що їх спричиняє, і характери.

Клара Гленкерт де Фігероа була величавою, ставною і вогненно-рудюю. Не так розумна, як тямуща, вона не була талановитою, але могла оцінити обдарування когось іншого і навіть іншої. В її душі була щирість. Вона раділа змінам; можливо, тому скільки подорожувала. Знала, що оточення, в якому їй випало жити, є іноді довільним набором ритуалів і церемоній, але ці ритуали справляли їй приємність і вона виконувала їх із гідністю. Дуже молодою батьки видали її заміж за доктора Ісідро Фігероа, який був нашим послом у Канаді і врешті-решт зрікся цієї посади, посилаючись на те, що в епоху телефону і телеграфу посольства є ана-

хронізмами і становлять зайвий тягар. Це рішення на-строїло проти нього всіх колег; Кларі подобався клімат Оттави — зрештою вона була шотландського походжен-ня — і обов'язки дружини посла не були осоружними, та їй і не снилося перечити. Невдовзі після того Фігероа помер; Клара, по кількох роках вагань і внутрішнього пошуку, цілком віддалася малярству, мабуть, спонукав її приклад подруги, Марти Пісарро.

Характерним для Марти Пісарро є те, що, говорячи про неї, всі би назвали її сестрою блискучої Неліди Сари, заміжньої, а тепер розлученої.

Перед тим як обрати пензель, Марта Пісарро розгля-дала як альтернативу літературі. Вона могла дотепно ви-словлюватися французькою — то була мова, якою вона зазвичай читала; іспанська для неї так і залишалася простим домашнім начинням, як гварані* для сеньйор з провінції Корр'єнтес. Часописи зробили доступними для неї сторінки Лугонеса і мадридця Ортеґи-і-Гасет-та; стиль цих майстрів підтвердив її підозру, що мова, на яку її було приречено, є менш придатною для ви-словлення думок чи пристрастей, ніж для пустого мар-нослів'я. Про музику вона знала тільки те, що має знати кожна людина, яка, як і належить, ходить на концерти. Родом вона була із Сен-Луїса; свою кар'єру почала зі скрупульозних портретів Хуана Крісостомо Лафінура і полковника Паскуаля Прінглеса, які очікувано при-дбав тамтешній музей. Від портретів місцевих героїв вона перейшла до старих будинків Буенос-Айреса, чії скромні патіо вона окреслила скромними барвами, без грубої сценографії, якою наділяють їх інші. Хтось — і це точно була не сеньйора де Фігероа — сказав, що все

* Гварані — мова місцевого індіанського племені.

її мистецтво живиться творами генуезьких майстрів дев'ятнадцятого сторіччя. Поміж Кларою Гленкern і Нелідою Сарою (якій, як кажуть, доктор Фігероа якось упав в око) завжди існувало деяке суперництво; можливо, Марта була знаряддям у поединку між ними двома.

Як відомо, спочатку все діється в інших країнах і тільки згодом в нашій. Секта художників, так незаслужено забута нині, яка називала себе конкретною чи абстрактною, немов для того, аби висловити свою зневагу до логіки і мови, є одним із багатьох прикладів. Гадаю, вони стверджували, що так само, як музиці дозволено створювати власний світ звуків, живопис, її брат, міг би випробовувати кольори і форми, які не відтворюють кольори і форми речей, що їх бачать наші очі. Лі Каплан писав, що їхні полотна, які обурюють буржуа, шанують біблійну заборону, яку поділяє іслам, створювати людськими руками подобу живих створінь. Іконоборці, стверджував він, відновлюють істинну традицію малярського мистецтва, викривлену такими еретиками, як Дюрер чи Рембрандт. Його огудники закидали йому, що він посилається на приклад, який дають нам килими, калейдоскопи і краватки. Естетичні революції пропонують людям спокусу безвідповідального й легкого. Клара Гленкern вибрала абстрактний живопис. Вона завжди сповідувала культ Тернера; і взялася збагатити конкретне мистецтво його неясними красотами. Працювала вона без поспіху, переробила або знищила кілька композицій і взимку 1954 року виставила низку робіт темперою у залі на вулиці Суіпача, який спеціалізувався на творах, які модна тоді воєнна метафора називала авангардними. Сталося дещо парадоксальне: загальна критика була доброзичливою, та офіційний орган секти не схвалив ці неправильні форми, які, хоча й не були

реалістичними, наводили на думку про сум'яття призахідного сонця, сельви чи моря і не хотіли бути строгими кружечками та лініями. Мабуть, першою, у кого це викликало посмішку, була Клара Гленкерн. Вона хотіла бути новочасною, а люди нового часу її не визнавали. Сама робота важила для неї більше, ніж її успіх, і вона не полишала працювати. Не помітивши цього епізоду, малярство і далі йшло своїм шляхом.

Прихований поєдинок уже розпочався. Марта була не тільки художницею; вона наполегливо цікавилася тим, що справедливо можна назвати адмініструванням мистецтва і була заступником секретаря у товаристві, яке називало себе Гуртком Джотто. В середині 55 року вона добилася, щоб Клару, яка вже була членом гуртка, внесли до списку нового керівництва з правом вирішального голосу. Цей факт, на перший погляд, незначний, заслуговує на аналіз. Марта підтримала свою подругу, однак є незаперечним, хоча й загадковим те, що людина, яка надає підтримку, певним чином переважає того, хто її отримує.

Приблизно в шістдесятому році «два пензлі міжнародного рівня» — нехай нам пробачать цей жаргон — боролися за першу премію. Один із кандидатів, старший, присвятив пишні олійні полотна зображенню грізних гаучо, заввишки, як скандинави; його суперник, вельми молодий, добився оплесків і скандалу при допомозі старанного невідь-чого. Члени журі, яким перевалило за п'ятдесят, боялися, що люди закинуть їм застарілі критерії, і були схильні голосувати за останнього, який насправді їм не подобався. Після завзятих дебатів, попервах сповнених поштивості, а наостанку нехоті, згоди вони не дійшли. У ході третьої дискусії один з них висловив думку:

— Б. мені здається нікудишнім; я справді гадаю, що він гірший навіть від сеньйори де Фігероа.

— Ви би за неї проголосували? — спитав інший дещо єхидно.

— Так, — відказав перший, вже роздратований.

Того ж вечора відзнаку одноголосно присудили Кларі Гленкерн. Вона була відомою, шанованою, відзначалась бездоганною мораллю і на своїй віллі «Пілар» влаштувала прийоми, світлини яких з'являлися у найрозкішніших журналах. Звичну в таких випадках урочисту вечерю організувала і влаштувала Марта. Клара коротко подякувала їй доречними словами; зауважила, що не існує протистояння між традиційним і новим, між порядком і дерзанням і що традицію створено із правічного ткання дерзань. На показі були присутні багато світських людей, майже всі члени журі і декілька художників.

Усі ми думаємо, що доля судила нам мізерне оточення і що інші є ліпшими. Культ гаучо і «*Beatus ille*»* — це туга городян. Клара Гленкерн і Марта, по горло ситі рутиною безділля, прагнули світу митців, людей, які присвятили своє життя творенню прекрасного. Припускаю, що на небесах блаженні думають, що переваги того осідку перебільшені теологами, які там ніколи не бували. Либонь, у пеклі приречені на вічні муки не завжди є щасливими.

Пару років по тому у місті Картахені відбувся Перший міжнародний конгрес образотворчих мистецтв Латинської Америки. Кожна республіка прислала свого представника. Тематика — нехай нам пробачать цей жаргон — становила живий інтерес: чи може митець

* Блаженний той, хто... (лат.).

нехтувати тубільним, замовчувати чи приховувати фауну і флору, чи може він бути байдужим до проблематики суспільного характеру, не долучати свій голос до голосу тих, хто бореться з англосаксонським імперіалізмом тощо? Перед тим, як стати послом у Канаді, доктор Фігероа виконував дипломатичну місію у Картахені. Клара, яка трохи гордилася відзнакою, залюбки туди би вернулася, тепер як художниця. Та це сподівання не справдилося. Уряд відрядив Марту Пісарро. Її виступ (хоча не завжди переконливий) не раз був блискучим, судячи із безсторонніх свідчень буенос-айреських кореспондентів.

Життя потребує пристрасті. Обидві жінки знайшли її в малярстві чи радше в тих стосунках, якими воно їх зв'язало. Клара Гленкерт писала проти Марти і певним чином для Марти; кожна була суддею своєї суперниці і єдиним глядачем. У цих полотнах, на які вже ніхто не дивився, гадаю, був помітний — що було неминуче — взаємний вплив. Важливо не забувати, що обидві любили одна одну і той інтимний поєдинок вели цілком чесно.

Саме в ті роки Марта, вже не надто молода, відкинула пропозицію вийти заміж; її цікавило лиш протиборство.

Другого лютого 1964 року Клара Гленкерт померла від аневризми. Газети присвятили їй цілі колонки некрологів, які досі є потрібними в нашій країні, де жінка є представником біологічного виду, а не особистістю. Окрім побіжної згадки про її захоплення малярством, вихваляли її доброчесність, сердечність, майже анонімну і постійну доброчинність, її аристократичне походження — генерал Гленкерт воював у Бразильській кампанії — і поважну позицію у вищих колах. Марта

зрозуміла, що її життя вже не має сенсу. Вона ніколи не почувалася такою непотрібною. Пригадала свої перші, тепер далекі, спроби і виставила в Національному салоні скромний портрет Клари, написаний в манері тих англійських майстрів, якими вони обидві захоплювалися. Хтось назвав його її найкращою роботою. Більше вона не писала.

У тому витонченому поединку, про який здогадувалися тільки близькі друзі, не було ні поразок, ані перемог, ані навіть сутички чи інших видимих обставин, як ті, які я постарався записати поштивим пером. Тільки Бог (чиїх естетичних уподобань ми не знаємо) може вручити остаточну палму першості. Історія, що розгорталася у безвісності, у безвісності закінчується.

Ще один поєдинок

Уже немало років минуло відтоді, як Карлос Рейлес, син уругвайського романіста, розповів мені цю історію літнім надвечір'ям в Адрогє. У моїй пам'яті тривала хроніка ненависті та її трагічне завершення тепер перемішуються із цілющим ароматом евкالیптів і співом птахів.

Як завжди, ми говорили про переплетену історію наших двох вітчизн. Він сказав, що я, без сумніву, чув про Хуана Патрісіо Нолана, який мав славу відчайдуха, жартуна і пройди. Я, злукавивши, відповів, що так. Нолан помер близько дев'яностого року, та люди і далі думають про нього як про друга. Були у нього і огудники, яких ніколи не бракує. Рейлес повідав мені одну з його численних витівок. Це сталося незадовго перед битвою при Манантіалесі; головними героями були два гаучо із Серро-Ларго: Мануель Кардосо і Кармен Сільвейра.

Як і чому зародилася їхня ненависть? Як через сторіччя відтворити темну історію двох чоловіків, що мали тільки ту славу, яку приніс їм останній поєдинок? Управитель маєтку Рейлесового батька, що звався Лядереча і «мав тигрові вуса», з усних переказів довідався певні подробиці, які я зараз викладаю, не надто у них вірячи, позаяк забуття і пам'ять є вигадливими.

Поля Мануеля Кардосо і Кармена Сільвейри межували. Першопричина ненависті, так само, як інших пристрастей, завжди є темною, але говорять про чвари

через нетавровану худобу або ж про перегони голова до голови, коли Сільвейра, що був дужчий, обскакав бігвого коня Кардосо. Кілька місяців по тому в місцевій корчмі вони довго грали один на один в труке; Сільвейра вітав свого суперника майже із кожною взяткою, та врешті-решт залишив його без мідяка. Сховавши гроші у шкіряний пояс, він подякував Кардосо за науку, яку отримав. Гадаю, тоді вони ледве не зчепилися у бійці. Гра була дуже запеклою; присутні, яких було багато, їх розтягли. У тих суворох краях і в ті часи чоловік стикався з чоловіком, а криця з крицею; незвичайним в цій історії є те, що Мануель Кардосо і Кармен Сільвейра, либонь, не раз здибувалися на гірських стежках — на світанні і надвечір, та до самого кінця не билися. Можливо, в їхньому убогому і примітивному житті не було іншого добра, ніж їхня ненависть, і тому вони її громадили. І в гадці цього не маючи, кожен став рабом іншого.

Уже й не знаю, причинами чи наслідками є те, про що я розповім. Кардосо — не так з любові, як для того, аби чимось себе зайняти — став упадати за сусідською дівчиною, Сервільяною; досить було Сільвейрі про це провідати, як він і собі став до неї залицятися і забрав до себе на ранчо. Через кілька місяців він її вигнав, бо вона йому вже набридла. Розлючена жінка кинулася до Кардосо; той провів із нею ніч і ополудні спровадив. Не хотів покидьків іншого.

Десь у ті роки, до чи після Сервільяни, сталася приключка з вівчурем. Сільвейра був до нього дуже прив'язаний і дав кличку Тридцять Три*. Пса знайшли мертвого у рові; Сільвейра здогадувався, хто його отруїв.

*Тридцять три «оріенталес» — загін повстанців, чії дії врешті-решт привели до утворення незалежної держави Уругвай.

Взимку сімдесятого року революція Апарісіо* застала їх у тій самій місцевій корчмі. Очільник загону повстанців, смаглявий бразилець, звернувся до присутніх, кажучи, що батьківщина їх потребує, що утиски влади є нестерпними, роздав їм білі кокарди і після цього незрозумілого їм вступу забрав з усіма. Попрощатися з рідними їм не дали. Мануель Кардосо і Кармен Сільвейра прийняли свою долю; життя солдата не було тяжчим, ніж життя гаучо. Спати просто голого неба, на упряжі вони вже звикли; вбивати людей руці, що мала навик вбивати худобу, було не надто важко. Брак уяви позбавив їх страху і жалості, хоча перший вони якось та й відчули, коли почалася атака. Брязкіт стремен і зброї — одна з тих речей, які завжди чутно, коли в дію вступає кавалерія. Той, кого не поранили відразу, далі вважає себе невразливим. Вони не тужили за рідною стороною. Поняття батьківщини було їм чуже; попри кокарди на їхніх капелюхах, їх мало обходила що та, що інша партія. Вони навчилися орудувати списками. Під час наступів і відступів врешті збагнули, що можна бути побратимами і залишатися суперниками. Вони билися пліч-о-пліч і, наскільки ми знаємо, не перемовилися жодним словом.

Важкої осені 1871 року прийшов їм кінець.

Бій, який тривав заледве годину, розігрався в місцині, назви якої ніхто не знав. Наймення їм потім дають історики. Напередодні звечора Кардосо крадькома прослизнув у намет командира і попросив, аби той — якщо назавтра вони переможуть — приберіг для нього когось із «колорадос»**, бо він понині нікому не перері-

* Апарісіо Саравія (1856 — 1904) — лідер Білої партії («Бланко») Уругваю, революціонер, каудильйо.

** «Колорадос», або «червоні» — прихильники Червоної партії («Колорадо») Уругваю.

зав горло і хотів спізнати як воно є. Старший пообіцяв: якщо Кардосо поводитиметься як чоловік, він зробить йому таку ласку.

«Білих» було більше, та їхні супротивники мали краще спорядження і викошували їх з верхів'я пагорба. Після двох марних атак, які не досягли вершини, важко поранений командир здався. Тут же, на його власне прохання, його добили.

Його люди склали зброю. Капітан Хуан Патрісіо Нолан, який командував «колорадос», напрочуд пишномовно звелів стратити, як водиться, полонених. Він був родом із Серро-Ларго і знав про давню затаєну ворожнечу Сільвейри і Кардосо. Наказав їх розшукати і сказав їм:

— Я знаю, що ви вже віддавна дратуєте і бачити не можете один одного. У мене для вас гарна звістка; ще до заходу сонця ви зможете показати, хто з вас більший зух. Я накажу перерізати вам горлянки навстоячки, а потім ви побіжите наввипередки. І тільки Богу відомо, хто переможе.

Солдат, що допровадив їх, відвів їх геть.

Ця звістка притьмом облетіла увесь табір. Нолан постановив був, що перегони вінчатимуть нинішню військову акцію, та полонені прислали до нього делегата, аби сказати, що вони також хочуть бути їх очевидцями і робити ставки. Нолан був розсудливим чоловіком і дав себе умовити; закладалися гроші, на упряж, на холодну зброю, на коней, які у свій час передадуть удовам та рідним. Було надзвичайно спекотно; щоб ніхто не залишився без сієсти, все відклали до четвертої години. (Сільвейру насилу побудилися). Нолан, як це заведено в креолів, змусив їх чекати годину. Мабуть, обговорював перемогу з іншими офіцерами; денщик снував туди-сюди з чайником.

Обабіч путівця перед наметами чекали, сидячи на землі, ряди полонених зі зв'язаними за спиною руками — щоб не завдавали клопоту. Декотрі відводили душу прокльонами, один проказав початок отченашу, майже всі були наче прибиті. Звісно, курити вони не могли. Їм вже було байдуже до перегонів, але всі дивилися.

— Мені також вчепляться у патли, — сказав один заздрісно.

— Так, але вкупі з усіма, — зауважив його сусід.

— Як і тобі, — відрубав перший.

Шаблею сержант провів лінію поперек дороги. Сільвейрі і Кардосо розв'язали руки, щоб вони не бігли сплутані. Між ними було зо п'ять метрів. Вони стали на лінію; дехто із командирів просив їх не підвести, бо вони в них повірили і поставили на них великі суми.

Сільвейрі на долю випав Мулат Нолан, чиї предки, без сумніву, були рабами праотців капітана і носили їхнє ім'я; Кардосо — звичайний горлоріз вже в літах, родом з Корр'єнтес, який, щоб заспокоїти приречених, казав, поплескуючи їх по плечу: «Кріпися, друже! Жінки мучаться більше, коли родять». Подавшись торсами вперед, два напружені чоловіки не дивилися один на одного.

Нолан подав знак.

У Мулата, гордого своїм дорученням, здригнулася рука і він розпанахав горло від вуха до вуха; корр'єнтинець обмежився вузьким розрізом. З горлянок бухнула кров; чоловіки ступили кілька кроків і впали долілиць. Кардосо, падаючи, витягнув руки. Він переміг, так, либонь, про це і не дізнавшись.

Гваякіль

Я не побачу, як вершина Ігероти подвоюється у водах Гольфо-Пласідо*, не поїду в Західну державу, і в тій бібліотеці, яку я, сидячи в Буенос-Айресі, уявляю так по-різному і в якої, безсумнівно, є чіткі обриси і щораз більші тіні, не розбиратиму почерк Болівара.

Я перечитую попередній абзац, щоб написати наступний, і мене дивує його тон: водночас меланхолійний і пишномовний. Либонь, не можна говорити про ту Карибську республіку, не відображаючи, бодай віддалено, монументальний стиль її найвідомішого історика, капітана Юзефа Коженювського**, але в моєму випадку причина інша. Початковий абзац мені продиктувало внутрішнє прагнення надати патетичної тональності трохи болючому, та радше дрібному епізоду. З усією правдивістю я викладу те, що сталося; можливо, це допоможе мені його зрозуміти. Крім того, зізнаватися у вчиненому означає з дійової особи робитися свідком, кимось, хто спостерігає і описує вчинок, а отже вже не є його виконавцем.

Трапилося це минулої п'ятниці, у цій самій кімнаті, де я пишу, о цій самій пообідній порі, тепер ледь про-

* Ігерота, Гольфо-Пласідо — гора і затока у вигаданій країні Костагуані, описаній в романі Джозефа Конрада «Ностромо: Приморське сказання».

** Юзеф Теодор Конрад Коженювський — справжнє ім'я письменника Джозефа Конрада.

холоднішій. Я знаю, що ми схильні забувати неприємні речі; тож хочу викласти на письмі мою розмову з доктором Едуардом Ціммерманном з Південного університету до того, як її розміє забуття. Спогад про неї досі дуже яскравий.

Аби моя розповідь була зрозумілою, я мушу коротко нагадати цікаву історію з відомими листами Болівара, які відкопали в архіві доктора Авельяноса, чий «Історію піввікового безвладдя», що вважалася втраченою за усім відомих обставин, віднайшов і опублікував у 1939 році його внук доктор Рікардо Авельянос. З огляду на згадки, які мені запам'яталися в різних публікаціях, ці листи не мають великого інтересу, за винятком одного, написаного в Картахені 13 серпня 1822 року, в якому Визволитель розповідає подробиці своєї зустрічі з генералом Сан-Мартіном. Зайве підкреслювати цінність цього документа, в якому Болівар розкрив, бодай частково, те, що сталося в Гваякілі. Доктор Рікардо Авельянос, непоступливий противник бюрократії, відмовився передати ці листи Академії історії і запропонував їх різним латиноамериканським державам. Завдяки похвальній запопадливості нашого посла, доктора Меласи, аргентинський уряд перший прийняв цю безкорисливу пропозицію. Було умовлено, що уповноважений приїде до Сулако*, столиці Західної держави, і зніме копію з листів, щоб опублікувати їх тут. Ректор нашого університету, в якому я займаю посаду професора американської історії, для виконання цієї місії люб'язно порадив міністрові мене; я також отримав більш-менш одностайну підтримку Національної академії історії, до якої належу. Мене вже було записано на прийом до міністра,

* Сулако — місто-порт у вигаданій країні Костагуана.

коли ми дізналися, що Південний університет, який не знав — як я волю думати — про ці рішення, запропонував кандидатуру доктора Ціммерманна.

Мова йде, як, можливо, знає читач, про іноземного історика, якого Третій рейх вигнав з його країни і тепер він є громадянином Аргентини. З його доробку, без сумніву, достойного, я зміг ознайомитися тільки із захистом семітичної республіки Карфаген, на яку потомки дивляться крізь призму римських істориків, її ворогів, і своєрідним есеєм, в якому стверджується, що державне управління не повинно бути видимим і патетичним дійством. Це судження рішуче спростував Мартін Гайдеггер, який при допомозі фотокопій газетних заголовків показав, що сучасний глава держави не тільки не є інкогніто, він радше є протагоністом, хорегом, танцюючим Давидом, який мімічно представляє драму свого народу, послуговуючись сценічною помпою і без вагань вдаючись до гіпербол ораторського мистецтва. Він також встановив, що Ціммерман є юдейського, щоб не сказати єврейського, походження. Ця публікація шанованого екзистенціоналіста була безпосередньою причиною еміграції і зміни царини наукової діяльності нашого гостя.

Без сумніву, Ціммерманн приїхав до Буенос-Айреса, аби зустрітися з міністром; останній особисто — за посередництва секретаря — порадив мені поговорити з Ціммерманном і ввести його в курс справи, щоб уникнути неприємного видовища незгоди поміж двома університетами. Природно, я погодився. Коли я вернувся додому, мені сказали, що доктор Ціммерманн сповістив телефоном про свій візит о шостій вечора. Як відомо, я живу на вулиці Чилі. Якраз вибивало шосту, коли подзвонили в двері.

Я сам, із республіканського простотою, відчинив йому двері і провів у свій домашній кабінет. Він за-тримався, щоб роздивитися патію; чорно-біла кахляна долівка, дві магнолії і криниця пробудили в ньому красномовство. Гадаю, він трохи нервував. У ньому не було нічого особливого; мав років сорок і був дещо головатий. Темні окуляри приховували очі; одного разу він поклав їх на стіл, а потім знову взяв. Коли ми віталися, я із задоволенням упевнився, що вищий за нього, і відразу ж засоромився цього вдоволення, позаяк не йшлося про фізичний чи навіть моральний поєдинок, а лиш про *mise au point**, можливо, трохи незручне. Я мало чи зовсім не спостережливий, але пригадую те, що один поет незугарно, як і пасує описуваному ним, назвав недоладним вбранням. Досі бачу ці яскраво-сині одежини з купою гудзиків і кишень. Я помітив, що краватка у нього зав'язана одним із тих вузлів фокусника, які тримаються при допомозі двох резинок. Із собою в нього була шкіряна папка, повна, як припустив я, документів. Він носив невеличкі вуса військового штибу; у ході розмови запалив сигару, і тоді я помітив, що в цьому обличчі всього забагато. «Trop meublé»**, — сказав я собі.

Наступність слів у мові невинувато перебільшує ті факти, на які ми вказуємо, оскільки кожне слово займає якесь місце на сторінці і якусь мить у голові читача; поза переліченими мною очевидними ознаками ординарності цей чоловік справляв враження людини з бурхливим минулим.

У моєму кабінеті є овальний портрет мого прадіда, який воював у війнах за незалежність, і кілька вітрин

* *Mise au point* — роз'яснення (фр.).

** *Trop meublé* — надто захащено (фр.).

зі шпагами, медалями і прапорами. Я показав йому, супроводжуючи поясненнями, ці овіяні славою реліквії; він ковзав по них поглядом, як той, хто виконує обов'язок, і доповнював мої слова не без деякої причепливості, гадаю, мимовільної і машинальної. Наприклад, він казав:

— Саме так. Битва при Хуніні. 6 серпня 1824 року. Кавалерійська атака Хуареса.

— Суареса, — виправив я.

Підозрюю, ця помилка була умисною. Він розвів руками на східний манір і вигукнув:

— Моя перша помилка і, либонь, не остання! Я живлюсь текстами і плутаюсь; всередині вас живе цікаве минуле.

Звук «в» він вимовляв майже як «ф». Такі лестощі мені не сподобалися. Книжки зацікавили його більше. Він блукав поглядом по назвах і, пригадую, сказав:

— А, Шопенгауер, який ніколи не вірив історії... Таке ж видання Грізенбаха було у мене в Празі. Я думав, що зістарюсь у дружньому оточенні цих зручних томів, та сама історія, втілена в одному шаленці, викинула мене з того дому і того міста. І ось я тут з вами, в Америці, у вашому милому домі...

Він говорив неправильно і плинно; відчутний німецький акцент уживався з іспанською шепелявістю.

Ми вже сиділи, тож я скористався його словами, щоб перейти до справи. Я сказав:

— Тут історія є милосерднішою. Я сподіваюся, що помру у цьому домі, в якому народився. Сюди мій прадід приніс свою шпагу, яка мандрувала Америкою, тут я обдумував минуле і писав свої книжки. Я сливе можу сказати, що ніколи не покидав цю бібліотеку, але тепер нарешті вийду з неї, аби проїхатися тими землями, які я досліджував лише на картах.

Я пом'якшив усмішкою свій риторичний ексцес.

— Ви маєте на увазі певну Карибську республіку? — спитав Ціммерманн.

— Саме так. Цій скорій подорожі я завдячую честю бачити вас у себе, — відповів я.

Трінідад принесла нам каву. Я неквапом і впевнено вів далі:

— Ви, мабуть, уже знаєте, що міністр поклав на мене місію переписати, подавши до них переднє слово, листи Болівара, які волею випадку були знайдені в архіві доктора Авельяноса. Це доручення зі щасливою неминучістю увінчує доробок всього мого життя, працю, що певним чином увійшла в мою кров.

Для мене було полегкістю сказати те, що я мав сказати. Ціммерманн, здавалося, мене не чув; його очі дивилися не на моє обличчя, а на книжки у мене за спиною. Він якось непевно кивнув, а потім високомовно сказав:

— Увійшла в вашу кров. Ви справжній історик. Ваш народ блукав рівнинами Америки і розв'язував великі битви, тоді як мій, темний, заледве визирав із гетто. У вас історія в крові, як ви красномовно сказали; вам досить уважно прислухатися до того віддаленого голосу. Натомість мені треба переміститися до Сулако і розшифрувати документи, може, фальшиві документи. Повірте, докторе, що я вам заздрю.

У цих словах не прозирав ані виклик, ані насмішка; вони виражали волю, яка робила з майбутнього щось таке саме безповоротне, як минуле. Річ була не в його аргументах; сила була в людині, а не діалектиці. Ціммерманн продовжив із менторською неквапливістю:

— У питанні Болівара (вибачте, Сан-Мартіна) ваша позиція, дорогий метре, є більш ніж відомою. «Votre

siège est fait»*. Я ще не розбирав того листа Болівара, та неминучим і резонним є припускати, що Болівар написав його, щоб оправдатися. У кожному разі ця славнозвісна епістола розкриє перед нами те, що можна було б назвати «частиною Болівара», але не «частиною Сан-Мартіна». Коли вона буде опублікована, її треба буде виважити, проаналізувати, пропустити через сито критики і, якщо виявиться необхідним, взяти під сумнів. Нема нікого більш підходяшого для цього остаточного судження, ніж ви з вашою лупою. Скальпель, ланцет — якщо цього вимагає наукова строгість! Дозвольте мені ще додати, що ім'я того, хто оприлюднить листа, буде пов'язане із самим листом. Вам зовсім не потрібна така прив'язка. Публіка не розрізняє нюансів.

Тепер я розумію, що наша подальша дискусія була, по суті, марною. Можливо, я відчув це ще тоді; щоб не перечити йому, я вчепився за дрібницю і запитав його, чи він справді думає, що ті листи підроблені.

— Та хоч би й власноруч написані Боліваром, — відповів він. — Це не означає, що в них усе правда. Може, Болівар хотів обманути свого адресата чи попросту міг обманюватися сам. Ви, історик, мислитель, краще за мене знаєте, що загадка таїться в нас самих, а не в словах.

Ці кучеряві утерті фрази мені надокучили, і я сухо зауважив, що всередині тієї таємниці, що нас оточує, зустріч у Гваякілі, на якій генерал Сан-Мартін зрікся своїх честолюбних помислів і ввірив долю Америки Боліварові, також є таємницею, яку варто дослідити.

Ціммерманн відказав:

* Ваша позиція є визначеною (фр.).

— Пояснень є багато... Дехто припускає, що Сан-Мартін піймався у пастку; інші, як-от Сарм'єнто, що він був європейським військовим, який заблудив на континенті, якого він ніколи не розумів; декотрі, в основному це аргентинці, пояснювали його вчинок самозреченням, інші — утомою. Є ті, хто говорять про таємний наказ не знати якої масонської ложі.

Я зауважив, що у кожному разі було би цікаво відтворити точні слова, які сказали один одному Протектор Перу і Визволитель.

Ціммерманн прорік:

— Певно, слова, якими вони обмінялися, були банальними. Двоє чоловіків зустрілися у Гваякілі; якщо один узяв гору, то через те, що мав сильнішу волю, а не через діалектичні ігри. Як бачите, я не забув свого Шопенгауера.

І додав з усмішкою:

— «Words, words, words». Шекспір, неперевершений майстер слів, їх зневажав. У Гваякілі чи в Буенос-Айресі, у Празі, вони завжди важать менше, ніж люди.

У ту мить я відчув, що з нами щось коїться чи радше вже скоїлося. Ми вже були якимись іншими. Сутінки проникали в кімнату, та я не вмикав лампи. Лець навмання я запитав:

— Ви з Праги, докторе?

— Я був із Праги, — відповів він.

Щоб ухилитися від основної теми, я зауважив:

— Мабуть, це дивне місто. Я його не знаю, але першою книжкою, яку я прочитав німецькою мовою, був роман «Голем» Майрінка.

Ціммерманн відповів:

— Це єдина книжка Густава Майрінка, що варта згадки. За інші краще не братися — це суміш поганої

літератури і ще гіршої теософії. А втім, крапля химерності Праги розлита у тій книжці снів, що губляться в інших снах. У Празі дивним є все чи, якщо волієте, ніщо не є дивним. Там може статися що завгодно. Якось на двечір у Лондоні я відчув те саме.

— Ви говорили про волю, — озвався я. — У «Мабіногіоні»* два королі грають у шахи на вершині пагорба, а тим часом долі б'ються їхні воїни. Один із королів виграє партію; вершник приносить звістку, що військо іншого розбите. Битва людей була віддзеркаленням битви на шахівниці.

— А, магічна дія, — сказав Ціммерманн.

Я відказав:

— Або прояв волі у двох різних площинах. Ще одна кельтська легенда оповідає про поєдинок двох славетних бардів. Один, акомпануючи собі на арфі, співає від світанку до смерку. І вже при світлі зірок чи місяця передає арфу іншому. Той відкладає її убік і підводиться на ноги. Перший визнає свою поразку.

— Яка ерудиція, яка сила синтезу! — вигукнув Ціммерманн.

І додав уже спокійніше:

— Мушу зізнатися, що я є невігласом, нікчемним невігласом щодо Британії. Ви, як день, обіймаєте Захід і Схід, тоді як я обмежений своїм карфагенським закутком, який зараз доповнюю дрібкою американської історії. Я всього лиш застосовую метод.

У його голосі була улесливість єврея і улесливість німця, та я відчув, що йому нічого не коштує притакувати і лестити мені, позаяк свого він добився.

* «Мабіногіон» — збірка валлійських легенд, складених у XI — XII ст., в яких відображено міфологічні уявлення давніх кельтів, події легендарної історії Британії тощо.

Він попросив мене не турбуватися влаштуванням його поїздки. (Ужив жакливе слово «клопотатися»). І тут же витяг із папки адресованого міністрові листа, в якому я викладав причини своєї відмови і визнані заслуги доктора Ціммерманна, і вклав мені в руку свою авторучку, щоб я його підписав. Коли він ховав листа, я не міг не розгледіти проштампований квиток на авіарейс Есейса*–Сулако.

Виходячи, він знову спинився перед томами Шопенгауера і сказав:

— Наш вчитель, наш спільний учитель, припускав, що ніщо не чиниться супроти волі. Якщо ви залишаєтеся у цьому домі, цьому чудовому патриціанському домі, то це тому, що в глибині душі ви хочете у ньому залишитися. Я шаную вашу волю і вдячний за неї.

Цю останню милостиню я прийняв, не промовивши й слова.

Я провів його до виходу на вулицю. Коли ми прощались, він заявив:

— Кава була чудовою.

Я перечитую ці безладні сторінки, які без загайки кину у вогонь. Зустріч була короткою.

Передчуваю, що відтепер я вже не писатиму. «Mon siege est fait»**.

* Есейса — аеропорт у Буенос-Айресі.

** «Моя позиція є визначеною» (фр.).

Євангеліє від Марка

Це трапилося у маєтку «Тополі», на півдні округу Хунін, в останні дні березня 1928 року. Головним героєм тих подій був студент медицини Бальтасар Еспіноса. Наразі ми можемо назвати його пересічним столичним парубком, який не мав інших вартих уваги рис, окрім ораторських здібностей, за які не раз удостоювався відзнаки в англійській школі в Рамос-Мехія, і майже безмежної доброти.

Він не любив сперечатися; волів, аби рацію мав співрозмовник, а не він. І хоча його вабила сліпа фортуна гри, він був поганим гравцем, позаяк не любив вигравати. Його відкритий розум був лінивий; у свої тридцять три роки йому належало здати ще один предмет — котрий найбільше його приваблював, — аби отримати диплом. Його батько, що був вільнодумцем, як і всі порядні люди його епохи, виховав його у доктрині Герберта Спенсера, але мати перед поїздкою в Монтевідео попросила, аби він щовечора проказував молитву «Отче наш» і хрестився. За багато років він ні разу не зламав цієї обіцянки. Йому не бракувало відваги; одного ранку він — радше байдуже, ніж розлючено — обмінявся двома-трьома сту-санами з гуртом однокашників, які хотіли примусити його до участі в університетському страйку. Через свою згідливість був повен спірних думок і звичаїв: країна важила для нього менше, ніж загроза, що деінде подумують, що ми носимо пір'я; він обожнював Францію,

та зневажав французів; мав за ніщо американців, але не заперечував проти того, аби в Буенос-Айресі були хмарочоси; вважав, що гаучо рівнин є ліпшими вершниками, ніж ті, що живуть в горах та на згір'ях. Коли його кузен Даніель запропонував йому провести літо в «Тополях», він одразу погодився — і не тому, що любив село, а через вроджену поступливість і через те, що не знайшов поважних причин, щоб відмовитись.

Панська господа була великою і трохи занедбаною; неподалік розміщувалися служби управителя, що звався Ёутре. Ёх було троє, цих Ёутре: батько, син, рідкісний неотеса, і дівчина, чиїм батьком був невідомо хто. Були вони високі, дужі, маслакуваті, мали рудувате волосся і лиця з індіанськими рисами. Майже не розмовляли. Жінка управителя давно померла.

У селі Еспіноса навчився речей, яких не вмів і про які не підозрював. Наприклад, що не треба на галопі під'їжджати до дому і що ніхто не їздить верхи просто так, а тільки у справах. Із часом він став би розрізняти птахів за їхніми голосами.

За кілька днів Даніелю довелося відлучитися в столицю, щоб перевірити комерційну обладку з художобу. Справи мали зайняти у нього щонайбільше тиждень. Еспіноса, який вже трохи втомився від *bonnes fortunes** свого кузена і його неослабного інтересу до варіацій кравецького ремесла, волів залишитися в маєтку зі своїми підручниками. Стояла задушлива спека, і навіть ніч не приносила полегкості. На світанку його розбудив грім. Вітер терзав казуарини. Еспіноса почув стукіт перших крапель і подякував Богу. Раптом повіяло прохолодою. Того вечора Саладо вийшла з берегів.

* *Bonnes fortunes* — галантні походеньки (фр.).

Наступного дня Бальтасар Еспіноса, дивлячись із тераси на залиті водою поля, подумав, що метафора, яка порівнює пампу з морем, не є — принаймні цього ранку — цілком неправдивою, хоча Генрі Гудзон писав, що море здається нам більшим, бо ми бачимо його з палуби корабля, а не з коня чи висоти нашого росту. Дощ не вщухав; Гутре, яким чи то допомагав, чи то перешкоджав міщух, врятували більшу частину худоби, однак чимало тварин потонуло. До маєтку вели чотири дороги, і всі були вкриті водою. На третій день стала протікати хата управителя; Еспіноса вділив їм кімнату в затиллі дому, біля повітки з реманентом. Переїзд їх зблизив; вони разом обідали у великій їдальні. Розмова давалася важко; Гутре, які багато чого знали про сільське життя, не вміли цього пояснити. Якось увечері Еспіноса запитав їх, чи в людей ще збереглися спогади про набіги індіанців, коли в Хуніні було укріплення. Вони сказали, що так, але так само вони відповіли би на питання про страту Карла Першого. Еспіноса згадав, що його батько часто казав, що всі випадки довголіття, які трапляються в селі, зумовлені поганою пам'яттю і туманним уявленням про дати. Як правило, гаучо не знають ані року свого народження, ані імені того, хто їх породив.

У всьому домі не було інших книжок, крім підшивки журналів «Фермерська садиба», підручника з ветеринарії, розкішного тому Табаре, «Історії шортгорнської породи великої рогатої худоби в Аргентині», кількох еротичних або ж детективних повістей і свіжого роману — «Дон Сегундо Сомбра». Задля розваги під час неминучої пообідньої бесіди Еспіноса прочитав Гутре, які були неписьменними, кілька розділів. На жаль, управитель був колись погоничем худоби, і його не цікавили

чужі пригоди. Він сказав, що то була легка робота, що вони завжди вели з собою в'ючака, який віз усе необхідне, і що якби він не був погоничем, то ніколи не добрався би до лагуни Гомеса, до міста Брагадо і до угідь Нуньєсів у Чакабуко. На кухні була гітара; до описуваних мною подій пеони сідали колом; хтось підтягував струни, але ніколи їх не торкався. Це називалося «грати на гітарі».

Еспіноса відпустив собі бороду і нерідко затримувався перед дзеркалом, аби подивитися на своє змінене обличчя, він усміхався при думці, що в Буенос-Айрєсі набридатиме приятелям розповіддю про Саладо, що розлилася. Дивно, але він скучав за місцями, в які ніколи не ходив і не піде: за рогом вулиці Кабрера, на якому є поштова скринька, за кам'яними левами при брамі на вулиці Жужуй, що за кілька кварталів від Онсе, за корчмою з кахляною підлогою, хоч де вона розташована він добре не знав. Що стосується його братів і батька, то вони, певно, вже знають від Данієля, що його відрізано — це етимологічно точне слово — паводком.

Досліджуючи дім, досі ще обложений повинню, він надивав Біблію англійською мовою. На останніх сторінках Гатрі — то було їхнє справжнє ім'я — записували історію свого роду. Вихідці з Інвернесса*, вони прибули на цей континент — певна річ, як батраки — на початку дев'ятнадцятого сторіччя і схрестилися з індіанцями. Хроніка обривалася десь на сімдесятих роках; далі вони не вмiли писати. За пару поколінь вони забули англійську мову; іспанська, коли Еспіноса запізнав їх, давалася їм нелегко. В Бога вони не вірили, але в їхній крові ще жили, як неясні сліди, суворий фанатизм кальвіністів

* Інвернесс — портове місто в Шотландії.

і забобони пампи. Еспіноса розповів їм про свою знахідку, але вони його майже не слухали.

Він став гортати том, і його пальці розкрили його на початку Євангелія від Марка. Аби повправлятися в перекладі і, може, побачити, чи вони щось розуміють, він вирішив після обіду прочитати їм цей текст. На його подив, слухали вони його уважно і з безмовним інтересом. Можливо, золоті літери на оправі додавали книжці ваги. «Це в них у крові», — подумав він. А ще йому подумалось, що люди споконвіку переповідають дві історії: про заблуканий корабель, який в середземних морях шукає жаданий острів, і про бога, якого розпинають на Голгофі. Він пригадав уроки ораторського мистецтва у Рамос-Мехія і, проказуючи притчі, підводився.

Ґутре квапливо уминали смаженину і сардини, щоб не зволікати читання Євангелія.

Овечка, котру пестувала дівчина і прикрашала її блакитною стрічкою, поранилася об колючий дріт. Щоб зупинити кров, до рани хотіли прикласти павутиння; Еспіноса загоїв її пігулками. Вдячності, яку пробудило в них це зцілення, він не міг надивуватися. Попервах він не довіряв Ґутре і в одній з книжок сховав двісті сорок песо, які мав із собою; тепер, у відсутність господаря, він зайняв його місце і віддавав несмілі накази, які відразу ж виконувалися. Ґутре ходили за ним кімнатами і коридором, немов заблуди. Читаючи, він помітив, що вони підбирають залишені ним на столі крихти хліба. Якимсь увечері він підслухав, як вони з повагою і небагатослівно говорили про нього. Дочитавши Євангеліє від Марка, він хотів прочитати їм котресь із позоставлених трьох; однак старший Ґутре попросив повторити вже прочитане, щоб добре його зрозуміти. Еспіноса відчув, що вони — як діти, яким повторення подоба-

ється більше, ніж якась відміна чи новизна. Якоїсь ночі йому приснився всесвітній потоп, що було не дивно; його розбудив стук молотків, які збивали ковчег, і він подумав, що то, мабуть, удари грому. І справді, дощ, що було вщух, знову уперішив. Було дуже зимно. Гутре сказали, що буря зірвала дах із повітки з реманентом і вони все йому покажуть, щойно закріплять крокви. Він уже не був для них чужим, усі ставилися до нього запобігливо і майже балували. Ніхто з них не любив кави, але для нього завжди було горнятко, в яке вони щедро клали цукор.

Буря була у вівторок. У четвер його розбудив тихенький стук у двері, які він про всяк випадок завжди замикав на ключ. Він устав і відчинив: то була дівчина. В темряві він її не бачив, але по кроках помітив, що вона боса, а потім, у ліжку — що із затилля дому вона прийшла гола. Вона його не обійняла, не промовила жодного слова; тремтячи, лягла поруч. Це вперше вона пізнала чоловіка. Коли йшла геть, не поцілувала його; Еспіноса подумав, навіть не знає, як її звати. Через якусь внутрішню спонуку, в якій він не намагався розібратися, він присягнув, що в Буенос-Айресі нікому не розповідатиме цю історію.

Наступний день почався, як і попередні, хіба що Гутре-батько заговорив з Еспіносою і запитав його, чи Христос дав себе убити, щоби спасти усіх людей. Еспіноса, який був вільнодумцем, але чувся зобов'язаним підтвердити те, що прочитав їм, відповів:

— Так. Аби визволити всіх від пекла.

Тоді Гутре запитав:

— А що таке пекло?

— Це місце під землею, де все горітимуть і горітимуть душі.

— А ті, хто вбивали в нього цвяхи, також спаслися?

— Так, — відказав Еспіноса, який плавав у теології.

Він боявся, що управитель виставить йому рахунок за те, що сталося вночі з його дочкою.

Закінчивши обідати, вони попросили перечитати їм останні розділи.

Пообід Еспіноса довго спав, то був неміцний сон, який переривали настирливі молотки і неясні передчуття. Надвечір він встав і вийшов у коридор. Проказав, наче думав уголос:

— Вода спала. Лишилося ще трохи.

— Лишилося ще трохи, — як луна, повторив Гутре.

Вони утрюх йшли за ним. Вклякнувши на колінах на кам'яній долівці, попросили у нього благословення. Потім осипали прокльонами, обплювали і виштовхали на затилля. Дівчина плакала. Еспіноса зрозумів, що його чекає по той бік дверей. Коли їх відчинили, він побачив небесний звід. Свиснув якийсь птах; «щиголь», — подумав він. Повітка стояла без даху; вони видерли крокви, щоб спорудити хрест.

Повідомлення Бруді

У примірнику першого тому «Тисячі та однієї ночі» (Лондон, 1839 рік) Лейна, який для мене роздобув мій дорогий друг Пауліно Кейнс, ми виявили рукопис, який я зараз перекладу іспанською мовою. Прекрасна каліграфія — мистецтво, що його друкарські машинки вчать нас забувати, — наводить на думку, що його було написано десь у той самий час. Як відомо, Лейн не скупився на розлогі коментарі; поля рясніють доповненнями, знаками запитання і подекуди виправленнями, які написані тією самою рукою, що й рукопис. Можна сказати, що чудесні казки Шахерезади цікавили читача менше, ніж звичаї Ісламу. Про Девіда Бруді, чий прикрашений завитками підпис стоїть під рукописом, я нічого не зміг довідатись, окрім того, що то був шотландський місіонер родом з Абердина, який проповідував християнську віру в центральній Африці, а згодом у джунглях Бразилії, куди його, мабуть, привело знання португальської мови. Цей рукопис, наскільки я знаю, ніколи не виходив друком.

Я дослівно перекладу це повідомлення, викладене безбарвною англійською мовою, дозволивши собі пропустити тільки якийсь вірш із Біблії і цікавий пасаж про сексуальні звичаї егу, що його добрий пресвітеріанин соромливо ввірив латині. Перша сторінка відсутня.

«... краю, який спустошують люди-мавпи (Aremen), живуть Mlch*, яких я називатиму егу, щоб мої читачі не забували про їхню звірину натуру, і тому що точна транслітерація є майже неможливою через відсутність голосних звуків у їхній грубій мові. Членів племені, гадаю, є не більш ніж сімсот, разом із Nr, які живуть південніше, у хащах. Назване мною число є приблизним, позаяк — за винятком царя, цариці і чаклунів — егу сплять там, де застане їх ніч, а не на постійному місці. Болотна лихоманка і постійні набіги людей-мавп скорочують їхню чисельність. Імена є лише в небагатьох. Коли вони хочуть когось покликати, то кидають у нього болотом. Я також бачив, як егу, аби покликати друга, падали долі і качалися по землі. Фізично вони не різняться від Kroo — хіба що нижчим чолом і мідним відтінком, що применшує їхню чорноту. Живляться плодами, корінням і плазунами; п'ють молоко котів і кажанів і ловлять рибу руками. Коли їдять, ховаються або заплющують очі; усе решта роблять на очах у всіх — як філософи-кініки. Пожирають сирими трупи чаклунів і королів — щоб перейняти їхні чесноти. Я дорікнув їм за цей звичай; вони торкнулися рота і живота: можливо, аби показати, що мертві також є їжею, або — та це для них, либонь, надто мудровано — щоб я зрозумів, що все, що ми їмо, врешті-решт стає людською плоттю.

У своїх війнах вони послуговуються камінням, яким запасуються, і магічними заклинаннями. Ходять голі; не знають ані одягу, ні татувань.

Привертає увагу той факт, що маючи можливість жити на розлогому трав'янистому плоскогір'ї з чистими

* Літері ch я надаю того самого значення, яке вона має у слові loch (примітка автора).

джерельними ключами і тінистими деревами, вони воліють тулитися в мочарах, які оточують його підніжжя, немов насолоджуючись нещадністю екваторіального сонця і нечисті. Схили круті, і, либонь, вони є таким собі щитом супроти людей-мавп. У шотландському Гайлендсі клани зводили свої замки на вершині пагорба; я вказав чаклунам на такий звичай, запропонувавши його як приклад, та все було марно. Проте мені дозволили спорудити хижку на плоскогір'ї, де вночі повітря прохолодніше.

Плем'ям править цар, що має абсолютну владу, та я підозрюю, що насправді урядують чотири чаклуни, що супроводжують царя, які ж його і вибрали. Кожен новонароджений малюк піддається ретельному огляду; якщо на його тілі є певні знаки, які мені не розкрили, його возводять у сан царя егу. Відразу по тому його скоплять (he is gelded), випікають йому очі, відсікають кисті рук і стопи — аби світ не відволікав його від мудрості. Він живе замкнений у печері, яка зветься царським палацом (Qzr), до якої можуть заходити тільки четверо чаклунів і пара рабинь, які за ним доглядають і намащують його гноем. У час війни чаклуни виносять його з печери і показують плем'ю, аби збудити його відвагу, і несуть його на плечах у саме пекло битви — як прапор чи талісман. У таких випадках він, як правило, відразу ж гине під градом каміння, яке кидають у нього люди-мавпи.

В іншому палаці живе цариця, якій не дозволено бачити свого царя. Ця зволила мене прийняти; вона усміхнена, молода і приваблива — наскільки це властиво її расі. Її голизу прикрашають браслети з металу і слонової кістки і намиста із зубів. Вона мене обдивилася, обнюхала, торкнулася і врешті запропонувала себе

мені на очах у всіх прислужниць. Через свій духовний сан (my cloth) і звичаї я був змушений відхилити цю честь, якою вона зазвичай вшановує чаклунів і мисливців за рабами, здебільшого мусульман, орди (каравани) яких вештаються царством. Двічі або й тричі вона штрикнула моє тіло золотою шпилькою; такі уколи є знаками царської милості, і немало егу самі наносять собі їх, удаючи, що це зробила цариця. Перелічені мною прикраси походять з інших країв; егу вважають їх витворами природи, бо самі неспроможні виготовити найпростішу річ. Мою хижку плем'я вважало деревом, хоча багато з них бачили, як я її зводив і допомагали мені. Серед інших речей у мене був годинник, корковий шолом, компас і Біблія; егу роздивлялися їх, зважували в руці і хотіли знати, де я їх узяв. Мій мисливський ніж вони частенько хапали за лезо: безперечно сприймали його по-іншому. Не знаю, наскільки вони би досягнули призначення стільця. Дім на декілька кімнат був би для них лабіринтом, та, либонь, вони би в ньому не заблукалися, як не заблукає кіт, хоча й не може собі його уявити. Усі вони вражалися моєю бородою, яка була тоді мідно-рудою; вони її довго гладили.

Вони не відчують ні болю, ні насолоди, хіба що задоволення, яке дає їм сире і протухле м'ясо і смердючі речі. Відсутність уяви штовхає їх на жорстокі вчинки.

Я розказав про царицю і царя; тепер перейду до чаклунів. Я вже писав, що їх четверо; це найбільше число у їхній арифметиці. Вони рахують на пальцях: один, два, три, чотири, багато; з великого пальця починається нескінченність. Те саме, як мене запевняють, має місце з племенами, які тиняються околицями Буенос-Айресу. Попри те, що «чотири» — остання наявна у них цифра, араби, які з ними торгують, їх не дурять, бо при обміні

все ділиться на купки з одного, двох, трьох і чотирьох предметів, які кожен кладе на свій бік. Оборудки відбуваються повільно, проте не допускають ані помилки, ні обману. Серед народу єгу чаклуни насправді єдині, хто пробудив мій інтерес. Чернь приписує їм здатність перетворювати на мурах або черепах тих, хто цього забажає; один єгу, помітивши мою недовіру, показав мені мурашник, наче то був доказ. Пам'ять у єгу куца або й зовсім відсутня; вони говорять про збитки, спричинені нашестям леопардів, але не знають: чи то вони його бачили, чи то їхні батьки, чи то оповідають вони сон. У чаклунів пам'ять є, хоча й мінімальна; вони можуть згадати ввечері те, що сталося зранку чи навіть учора звечора. А ще вони мають дар передбачення; зі спокійною впевненістю сповіщають те, що станеться через десять чи п'ятнадцять хвилин. Наприклад, проголошують: «На мою потилицю сяде муха» або «Зараз ми почуємо пташиний крик». Сотні разів допевнявся я у цьому цікавому обдаруванні. Довго ламав над ним голову. Ми знаємо, що минуле, теперішнє і прийдешнє вже містяться, до найменшої дрібниці, у пророчій пам'яті Бога, в його вічності; дивно, що люди можуть як завгодно далеко дивитися назад, але не вперед. Якщо я дуже чітко пам'ятаю океанський вітрильник, який прийшов з Норвегії, коли мені було заледве чотири роки, то чого дивуватись, що хтось здатен передбачити те, що ось-ось має статися? З погляду філософської науки пам'ять є не менш дивовижною, ніж вгадування майбутнього; завтрашній день до нас є ближчим, ніж перехід євреїв через Червоне море, який ми однак пам'ятаємо. Племені заборонено дивитися на зорі, це виключний привілей чаклунів. Кожен чаклун має учня, якого змалку навчає таємних знань і який заступає його після смерті. Тож їх

завжди є чотири, це магічне число, позаяк воно останнє, яке здатен досягнути розум цих людей. Вони по-своєму визнають доктрину пекла і раю. І те, і те знаходиться під землею. У пеклі, сухому і світлому, пробуватимуть недужі, старі, зневажені, люди-мавпи, араби і леопарди; в раю, який вони уявляють собі багnistим і темним, — цар, цариця, чаклуни, ті, хто на землі були щасливі, жорстокі і кровожерливі. А ще вони поклоняються богові на ймення Гній, якого, мабуть, вигадали за образом і подобою царя; це оскоплене, незряче, немічне створіння, що має необмежену владу. Часто приймає подобу мурахи або гадюки.

Після сказаного нікого не здивує, що за час мого перебування там я не зумів повернути жодного егу. Словосполучення «Отче наш» їх спантеличувало, позаяк у них відсутнє поняття батьківства. Вони не розуміють, що вчинене дев'ять місяців тому може бути якимось пов'язане з народженням дитини; вони не сприймають такої віддаленої і неймовірної причини. До того ж усі жінки вступають у статеві зносини, але не всі стають матерями.

Мова їхня складна. Вона не схожа на жодну іншу з відомих мені мов. Годі казати про якісь члени речення, позаяк речень немає. Кожне односкладове слово відповідає певній загальній ідеї, яка з'ясовується контекстом чи гримасами. Наприклад, слово «ngz» наводить на думку про розсіяння чи плями; воно може означати зоряне небо, леопарда, пташину зграю, віспу, бризкання, щось розкидане або втечу після поразки. Натомість hrl вказує на щось щільне або густе; воно може означати плем'я, стовбур, камінь, купу каміння, складання їх у купу, зібрання чотирьох чаклунів, злягання і ліс. Вимовлене по-іншому чи з іншими гримасами, кожне

слово може мати протилежний зміст. Не дивуймося занадто: у нашій мові дієслово to cleave означає розсікати і прилипати. Звісно, речень чи бодай урізаних фраз у них немає.

Розумова здатність абстрагувати те, що постулює подібна мова, наводить мене на думку, що єгу, попри їхню дикість, є не примітивним, а виродженим народом. Це припущення підтверджують написи, які я виявив на вершині плоскогір'я; їхні знаки, схожі на руни, що їх висікали наші пращури, плем'я розшифрувати вже не може. Виглядає на те, що вони забули писемну мову і залишилася в них тільки усна.

Їхніми розвагами є бійки муштрованих котів і страти. Когось звинувачують у замаху на цноту цариці чи в тому, що він їв на очах у іншого; немає ні показань свідків, ні зізнання — цар виголошує свій осуд на смерть. Засуджений зазнає тортур, які я намагаюсь не згадувати, а потім його каменують. Цариця має право кинути перший камінь і останній, що часто вже є зайвим. Натовп вихваляє її спритність і красу її частин тіла і бурхливо її вітає, закидаючи її трояндами і всілякою смердючою гиддю. Цариця безмовно усміхається.

Ще одним звичаєм племені є поети. Чоловікові спадає на думку поставити в ряд шість або сім слів, зазвичай загадкових. Він не може стриматися і викрикує їх, стоячи у центрі кола, яке утворюють, розлігшись на землі, чаклуни і чернь. Якщо вірш лишає всіх байдужими, не діється нічого; якщо слова поета їх лякають, усі його стороняться — мовчки, охоплені священним страхом (under a holy dread). Вони відчувають, що в ньому оселився дух; ніхто з ним не говоритиме, не дивитиметься на нього, навіть його мати. Він уже не чоловік, а

бог, і будь-хто може його вбити. Поет, якщо може, шукає захистку в північних дюнах.

Я вже розповідав, як потрапив на землі егу. Читач, либонь, пам'ятає, що мене оточили, я вистрілив з рушниці в повітря і вони сприйняли розряд за такий собі магічний грім. Щоб підтримати цю злуду, я намагався завжди ходити без зброї. Одного весняного ранку, на зорі, на нас зненацька напали люди-мавпи; я бігом спустився з вершини зі зброєю в руках і вбив двох із цих тварюк. Решта в паніці втекли. Кулі, як відомо, невидимі. Уперше в моєму житті я чув, як мене бурхливо вітають. Гадаю, саме тоді мене прийняла цариця. Пам'ять у егу ненадійна; того ж вечора я подався геть. Мої пригоди в джунглях не становлять інтересу. Врешті я надібав поселення чорних людей, що вміли орати, сіяти і молитися, з якими я порозумівся португальською мовою. Падре Фернандес, місіонер, знавець романських мов, прихистив мене в своїй хатині і доглядав, доки я зміг відновити мою важку мандрівку. Попервах мені було трохи гидко дивитися, як він, не криючись, розтуляє рота і кидає в нього шматки їжі. Я прикривав рукою очі чи відводив погляд; через декілька днів я призвичаївся. З приємністю згадую наші дискусії з питань теології. Навернути його у справжню Христову віру я не зміг.

Зараз я пишу в Глазго. Я розповів про моє перебування серед егу, та не про той жах, який вони вселяють; він ніколи не покидає мене повністю і навідується до мене у снах. На вулиці мені здається, що вони досі довкола мене. Я добре знаю, що егу є диким народом, можливо, найдикішим на світі, однак було б несправедливо забути певні риси, які є їхнім спасінням. У них є соціальна структура, вони мають короля, володіють мовою, заснованою на загальних поняттях, вірять, як юдеї та

греки, в божественне начало поезії і здогадуються, що після смерті тіла душа продовжує жити. Підтверджують правильність покарань і винагород. Загалом вони виявляють культуру, як виявляємо її ми — попри наші численні гріхи. Я не шкодую, що бився в їхніх лавах супроти людей-мавп. Їхнє спасіння є нашим обов'язком. Сподіваюся, що уряд і Ваша Величність дослухаються до того, на що наводить це дерзновенне повідомлення».

Літературно-художнє видання

Хорхе Луїс Борхес

ПОВІДОМЛЕННЯ БРОУДІ

Новели

З іспанської переклала Галина Грабовська

Редактор *Інна Корнелюк*

Дизайн *Вадим Карасьов*

Макет *Сашко Шевцов*

Відповідальний редактор *Галина Завалій*

Анетти
ВИДАВНИЦТВО
АНТОНЕНКО

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №4873 від 26.03.2015 р.

Видавець: ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко»

Інтернет-магазин: www.anetta-publishers.com

Для листування: anetta@anetta-publishers.com

Віддруковано з готових діапозитивів

в друкарні ТОВ «Друкарня «Рута»,

ДК №4060 від 29.04.2011,

м. Кам'янець-Подільський, вул.Пархоменка,1,

т. 038 494 22 50, drukruta@ukr.net

Замовлення №

БОРХЕС Хорхе Луїс

Б 83 Повідомлення Броуді. *Новели.* / Переклад з іспанської Галини Грабовської. — Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2020. — 96 с.

ISBN 978-617-7654-49-9

Хорхе Луїс Борхес (1899 – 1986) – культовий автор інтелектуалів, професор honoris causa провідних університетів світу й провідник Вавилонської бібліотекою й чи не всіма бібліотеками світу. Великий аргентинський письменник створив незвичайне послання – «Повідомлення Броуді». За псеводокументальністю й алюзіями цього метатексту ховаються загадки історії, глибокі знання про людство, його богів й кумирів, видимі й невидимі світи. Камертоном збірки історій є Біблія, її сюжети й етика, інтерпретована простими словами. А проте: «Істинно кажу вам, Бог лише збирається створити цей світ».

УДК 821.134.2